

Pomurska Obzorja

Izdajatelj Pomurska akademsko znanstvena unija

[illegible]

Pomurska obzorja

Letnik 2, leto 2015, številka 3 | ISSN 2350-6113

Murska Sobota, 2015

IMPRESUM	3
UVODNIK	3
■ KORAKI V PRAVO SMER <i>Anton Vratuša</i>	5

DRUŽBOSLOVJE

■ GOSPODARSKA DIPLOMACIJA REPUBLIKE SLOVENIJE IN NJENO DELOVANJE PRI POVEZOVANJU REGIJ <i>Stanislav Raščan</i>	8
■ QUO VADIS SLOVENIJA – KAM KORAKAMO, KAM GREMO? <i>Florian Margan</i>	11
■ SPOŠTOVANJE OTROŠTVA <i>Gabi Čačinovič Vogrinčič</i>	20

HUMANISTIKA

■ VOJNA POSOJILA NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM V PRVI SVETOVNI VOJNI <i>Ivan Rihtarič</i>	25
--	----

MEDICINA

■ DUKTALNI KARCINOM IN SITU KOT PREDSTAVNIK NEINVAZIVNEGA RAKA DOJKE <i>Cvetka Grašič-Kuhar</i>	27
■ MIŠICE LEDVENO MEDENIČNEGA PREDELA IN BOLEČINA V KRIŽU <i>Vita Čebašek</i>	30

Impresum

Internet:
http://www.pazu.si

e-mail:
pazu@pazu.si

ISSN 2350-6113

Naslov publikacije:
POMURSKA OBZORJA

Letnik	Leto	Številka
2	2015	3

Izdajatelj:
Združenje Pomurska akademsko
znanstvena unija

Uredništvo:
Odgovorni urednik
pom. akad. dr. Mitja Slavinec

Glavni urednik
pom. akad. dr. Milan Svetec

Tehnični urednik
Zoran Wolf

Uredniški svet:
akad. pom. akad. dr. Anton Vratuša
pom. akad. dr. Damir Josipovič
pom. akad. dr. Albina Nečak Lük
pom. akad. dr. Vesna Kondrič Horvat
pom. akad. dr. Darja Senčur-Peček
pom. akad. dr. Mitja Lainščak
pom. akad. dr. Mirjam Sepesy Maučec
pom. akad. dr. Rafael Mihalič
akad. pom. akad. dr. Igor Emri

Oblikovanje naslovnice:
doc. mag. Tilen Žbona

Fotografija na naslovnici:
Goričko – Krajinski park Goričko

Tisk:
Tiskarna aiP Praprotnik d.o.o.
Tavčarjeva ulica 14, Čermelavci

Naslov izdajatelja in uredništva:
PAZU – Uredništvo revije Pomurska obzorja
Lendavska ulica 5a, 9000 Murska Sobota

Datum natisa:
September 2015

Naklada:
200 izvodov

Revija Pomurska obzorja izhaja dvakrat letno.

Revija je brezplačna.

OD BESED K DEJANJEM

Odločitev za ustanovitev nove revije Pomurske Akademije, v kateri objavljamo strokovne članke s konference PAZU, se je izkazala za pravilno. Ustvarili smo revijo, v kateri so članki predstavljeni v bolj povezani celoti, kot je to bilo prej, hkrati pa pred objavo morajo izpolniti višje kriterije, zaradi česar je tudi njihov formalni in dejanski pomen večji. Pomurska obzorja članicam in članom predstavljajo tudi novo možnost za objavo svojih drugih člankov, ki niso bili predstavljeni na konferenci, ampak so zanimivi za bralce in vsebinsko spadajo v revijo.

Tudi prvo številko drugega letnika Pomurskih obzorij pričenjamo s člankom našega prvega in edinega častnega člana, akademika, pom. akad. dr. Antona Vratuše. Tukaj ne sledimo zgolj časovnemu poteku prispevkov na konferenci, ki jo že dolga leta odpira prav Vran, ampak je tudi njegova vsebina zelo aktualna. V prispevku z naslovom Koraki v pravo smer nas opozarja na pomen povezovanja in sodelovanja ter da je za doseg rezultatov povsod in zmeraj treba od besed preiti k dejanjem. Ko pri drugih vidimo posledice določenih, se je na njih dobro čim prej pripraviti in odzvati tudi sam, saj z veliko verjetnostjo prej ali slej pridejo tudi do nas. To so dejanja in koraki v pravo smer.

V nadaljevanju sledijo še trije članki iz družboslovja, eden s področja humanistike in dva medicinska. Pom. akad. dr. Stanislav Raščan nas na zelo neposreden način seznani s pomenom gospodarske diplomacije. Mednarodni interesi držav so danes povsem drugačni, kot so bili takrat, ko so bile vojne bolj verjetne in tudi v Sloveniji se moramo zavedati, da se je veliko lažje otresti vojaške okupacije, kot gospodarske okupacije. Pom. akad. dr. Florian Margan nas seznani, kako naše gospodarstvo in razvoj lahko dojema nekdo s pogledom iz tujine, pom. akad. dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič, pa nas je na njej lasten in svojstven način opozorila na pomen spoštovanja otrok in otroštva kot življenjskega obdobja.

Pom. akad. dr. Ivan Rihtarič vsako leto navduši z zelo zanimivim predavanjem, ki je tesno povezano z zgodovino Pomurja. V tej številki nas popelje v čas prve svetovne vojne in predstavi, kako je Avstrija z vojnimi posojili poskušala financirati stroške vojne in kakšen je bil odziv ter kasnejša usoda posojilodajalcev.

Pomurska obzorja zaključujeta pom. akad. dr. Cvetka Grašič Kuhar s člankom o problematiki raka dojke in spodbudno informacijo o ozdravljivosti le-tega ter pom. akad. dr. Vita Čebašek o bolečinah v križu. Velika ozdravljivost raka dojke vzbuja optimizem, hkrati pa pomembno prispeva k osveščenosti in posledično izboljšanju zdravstvene slike. Bolečine v križu pa so statistično eden najbolj pogostih bolečin, povezanih s sodobnim načinom življenja in dela, zato je toliko bolj dobrodošla razlaga o vzrokih za nastanek in načinih kako te bolečine preprečiti. Oba članka s svojo koristno sporočilnostjo lepo zaokrožujeta tretjo številko Pomurskih obzorij.

pom. akad. dr. Mitja Slavinec
predsednik PAZU

Koraki v pravo smer

POVZETEK

Na osnovi pretečih podnebnih sprememb, ki prinašajo vse večje naravne nesreče ter »kupa opozoril bolj dramatičnih kot kadar koli doslej« (6. poročilo komisije OZN za podnebne spremembe) avtor poudarja, da je nujno, da se tudi v zvezi s problemom trajnostnega razvoja preide od splošnih priporočil za izhod iz krize k akciji – tj. k spremembi nezadovoljivega stanja in odnosov v družbi. Smatra, da trajnostni (sonaravni) razvoj ni nekaj, kar bi se dogajalo izven nas; tu moramo sodelovati vsi od posameznika do svetovne skupnosti, saj po splošni oceni raziskovalcev podnebnih sprememb »je naša dejavnost s 95 odstotki verjetnosti vzrok vremenskih sprememb«. Zato je v naših rokah tudi možnost, da omejimo rast povprečne svetovne temperature do ravni, ki bi ogrozila človekovo življenje na planetu. V zvezi s tem navajam tekoče dejavnosti v naši sredi, in sicer zlasti *dolgoročni raziskovalni projekt* v Mednarodnem centru za promocijo podjetij v Ljubljani, *Celostno upravljanje varovanih naravnih območij* ter desetletno dejavnost Javnega zavoda *Krajinski park Goričko* in njegovo vraščanje v *Trideželni park Goričko – Örség – Raab*.

Ključne besede: Podnebne spremembe, Trideželni park Goričko – Örség – Raab, biotska različenost, čezmejno sodelovanje, sonaravni način življenja, šolski ogracek, ozaveščanje.

1. Celostno upravljanje varovanih naravnih območij

Dolgoročni projekt Mednarodnega centra za promocijo podjetij *Celostno upravljanje varovanih naravnih območij* se odvija na načelih trajnostnega razvoja na določenih območjih, na katerih delujejo krajinski oziroma deželni parki. Gre za skupno raziskovalno akcijo Mednarodnega centra in združenja javnih zavodov krajinskih oz. naravnih parkov: Logarska dolina, Škocjanski zaliv, Škocjanske jame, Rezervat Sečoveljske soline, Strunjski zaliv, Ljubljansko Barje, Kolpa, Kozjansko, Goričko in Triglav. Vsi parki, razen parka Logarska dolina in Sečoveljske soline, ki sta bila oblikovana na pobudo gospodarstva, so bili ustanovljeni z zakonom in jih sofinancira državni proračun. Projekt je objavljen v trimesečniku ICPE PUBLIC ENTERPRISE 2014, N. 1-2. Ima tri dele in sicer znanstvene študije, strokovne zapise o krajinskih parkih in zgodbe uspešnosti.

Znanstvene študije se bavijo z raziskovanimi območji za trajnostni razvoj, Natura 2000, z Evropsko pobudo Zeleni pas, s socialno odgovornostjo podjetij, ustanov, z demografskim razvojem Prekmurja, z vlogo konoplje na področju KPG in z elektrosoničnim raziskovanjem krajinskih parkov. Zgodbe uspešnosti predstavljajo pobude v šolskih ogracih, (kako smo zaustavili izginjanje lončarske obrti - Osnovna šola pri Gradu), proizvodnja predelava in promet zdrave hrane (šolski ogracek pri OŠ Puconci), razvoj in obdelovanje visokodebelnega sadovnjaka (Krajinski park Kozjansko), z obnovo ekološke proizvodnje česna in druge povrtine (Kmetijska in turistična zadruga Žitek), proizvodnja bio ajde, medu in sokov, lanu in konoplje (Bio-kmetija gorička vas), uvajanje mladine v znanost (Kmica Astronomsko društvo Murska Sobota), z doživljajskimi prireditvami (doživljajski park Vulkanija pri Gradu). Navedenih dejavnosti so se oprijeli poleg šolskih otrok, zlasti razni mladinski krožki in strokovne šole, pa tudi športna in tehnična društva, še posebej tehnična in kulturna družba na podeželju in

mladi kmetovalci. Tako se vrača na Goričko podeželje drobnica, zlasti koze, ki s pašo na prostem še posebej skrbijo za ohranjanje kulturne podobe podeželja s tradicionalno pestrostjo travnikov, njiv, pašnikov in gozdičev, ki je privlačna zlasti za razvoj kmečkega turizma ter obnova čebelarstva, sadjarstva in gostinstva s tradicionalnimi dobrotami goričke kuhinje.

Na ta način se Krajinski park Goričko in druga območja varovanega območja razvijajo kot ustrezna središča za oblikovanje povezovanja raziskovalnega, izobraževalnega in posvetovalnega programa s prakso na terenu in njegovo evalvacijo. Znanstveno-raziskovalno delo v Centru, povezano s primerno v praksi zagotavlja delu v ustanovi zdravo podlago dejavnosti Centra in zagotavlja znanstveno dolgoročno usmerjenost. V ta namen je bilo organizirano novembra 2014. leta posebno enodnevno posvetovanje s pokrajinskimi in krajevnimi predstavniki krajevnega ter občinskega in širšega upravljanja. Udeležili so se ga predstavniki gospodarstva in trgovine, zadrugištva, šolstva, zdravstva, kulture, športa ter prostorskega planiranja, razvoja financiranja. Vključeni sta tudi dve vodilni kulturni prekmurski organizaciji Ustanova dr. Šifrarjeva fundacija in PAZU ter Javni zavod KPG in Razvojna agencija Mura. Tako je zgrajena zadovoljliva osnova za sklic mednarodne znanstvene konference v sodelovanju z nacionalnimi in mednarodnimi znanstveno-raziskovalnimi, razvojnimi in finančnimi ustanovami in organizacijami iz industrijsko razvitih držav iz tretjega sveta ob sodelovanju Agencij organizacije Združenih narodov in Evropske unije.

2. Krajinski park Goričko se vključuje v Trideželni park Goričko – Örség – Raab

Krajinski park Goričko je bil ustanovljen z Uredbo vlade Republike Slovenije 3. oktobra 2003 na pobudo prebivalstva in lokalnih oblasti Prekmurja, po večletnih pripravah in ob strokovni in finančni podpori Komisije Evropske unije. Leži na

skrajnem severovzhodu Slovenije na gričevnatem Goričkem ob slovensko-avstrijski in slovensko-madžarski meji. Njegovo prebivalstvo je slovensko, le v obmejnih vaseh živi nekaj tisoč Madžarov in Nemcev. Po veroizpovedi je prebivalstvo pretežno rimsko-katoliško, druga po številu vernikov je Evangeličanska cerkev. Prebivalstvo se bavi pretežno s kmetijstvom ali z domačo obrtjo. Razširjeno je sezonsko delo prebivalstva v sosednji razvitejši Avstriji, pa tudi izseljevanje v druge evropske in čezoceanske države, zlasti v Nemčijo, Francijo, Kanado, ZDA, Argentino, Avstralijo in Novo Zelandijo. Pokrajina Prekmurje se nahaja daleč od industrijskih in kulturnih centrov Dunaja, Budimpešte, Zagreba, pa tudi od Ljubljane. Vse to je vplivalo na resno zaostajanje pokrajine predvsem v gospodarskem razvoju. Izgradnja moderne avtoceste med Slovenijo in Madžarsko (Evropska os Barcelona - Kijev) je odprla uspešnejše povezovanje Prekmurja s sosednjimi pokrajinami, vendar je Prekmurje še vedno najmanj razvita regija Slovenije, z nizkim življenjskim standardom in najvišjo brezposelnostjo. K temu so v preteklosti prispevale tudi često zaprte državne meje Jugoslavije s sosednjo Madžarko in Avstrijo. Konec blokofske delitve Evrope, zlasti pa odprte meje med državami v okviru Evropske Unije, obeta ugodnejše pogoje za hitrejši razvoj tudi na območju med Muro in Rabo ter njegovo uspešno vključevanje v evropske tokove sodobne ekološke usmeritve držav Evropske unije ter smiselno povezovanje med državami in regijami zlasti med Krajevnimi parki v okviru evropskih povezav.

Uredba vlade RS o Krajinskem parku Goričko izhaja iz omenjenih povezav in možnosti, ki jih tako povezovanje odpira. Z ozirom na to so za Krajinski park Goričko obvezne zlasti tri razvojne razsežnosti: očuvanje biotske raznovrstnosti območja, zaposlovanje prebivalstva na naravnih danostih prekmurske zemlje in panonskih podnebnih razmer ter čezmejno sodelovanje s sosednjimi območji z druge strani državne meje. Po površini obsegajo: Örség 44.000 ha, Goričko 46.200 ha, Raab 15.000 ha, po skupnem številu prebivalstva s 51.000 prebivalcev predstavljajo v Evropski uniji pretežno malih držav pomembno regionalno gospodarsko in kulturno skupnost. Zato ni čudno, če je prebivalstvo pomursko porabskega območja že v toku priprav za ustanovitev parkov razmišljalo o njihovi povezavi, celo o skupnem nastopu. Razumljivo je, da so si želeli po dolgem času sovražne delitve vzdolž železne zaves, nevarnosti in nasilja obnoviti življenje v normalnem sosodstvu v miru in varnosti.

Stanka Dešnik, direktorica Krajinskega parka Goričko in njen sodelavec Gregor Domanjko sta tako-le opisala koledar dogodkov:

- 27. maja 1989: srečanje županov Körmenda (Madžarska), Murske Sobote (Jugoslavija) in Fürstenfelda (Avstrija) na Tromeji med Avstrijo, Jugoslavijo in Madžarsko: kamen na Tromeji predstavlja njihov sklep o bodočem razvoju v miru;
- leto 1992: rojstvo in razvoj ideje o tridelnem Parku Goričko-Örség-Raab, kot izid večkratnih srečanj občin in prebivalstva na tem območju;

- leto 1995: podpisan na Dunaju Memorandum o avstrijsko-madžarsko-slovenskem čezmejnem programu kot nazorna posledica predhodnih skupnih zapisov;
- 12. septembra 1998: ustanovitev naravnega Parka v Avstriji na osnovi vladnega odloka;
- 8. marca 2002: madžarski predsednik vlade Viktor Orbán objavi Nacionalni park Örség;
- 6. oktobra 2003: vlada Republike Slovenije objavi ustanovitev Krajinskega parka Goričko.

Čezmejno sodelovanje je bilo ključno za vzpostavitev Trideželnega parka, čeprav predhodnih raziskav o naravi Goričkega ni bilo, ravno tako ni bilo predloga za ustanovitev posebnega območja za varovano območje. Po večletni popolni zaprtosti in izolaciji obmejnega območja je bila narava odlično ohranjena. Za nadaljnje ohranjanje teh vrednot pa je bilo potrebno mednarodno sodelovanje ter izmenjava podatkov ter raziskovanje metod in tehnike. Ker imajo posamezni parki različno stopnjo varstva je bil pripravljen Memorandum o sporazumu, ki opredeljuje naloge vseh treh partnerjev. Dokument je bil podpisan 21. maja 2006 v Windisch Minihofu (Avstrija) na proslavi na Dan Evropskih parkov. 24. maja 2009 je bil podpisan obnovljeni Sporazum o partnerstvu v Öriszentpetru, Madžarska.

Poglavitni partnerji vključeni v čezmejno sodelovanje so vodstva vseh treh parkov in njihove občinske oblasti. Ob implementaciji preteklih projektov dejavnosti so se razvila dodatna partnerstva na lokalnih, nacionalnih čezmejnih ravneh, vključujoč partnerje vseh pomembnih sektorjev: občin, ministrstev, raziskovalnih ustanov, fundacij, šol, univerz in nevladnih organizacij.¹

Med poglavitnim cilji Memoranduma so zlasti: skupno delo za varovanje in ohranjanje naravnih in kulturnih vrednot, planiranje in organizacije skupnih dogodkov in turističnih dejavnosti, skupno oblikovanje tiskanega gradiva in gozdno šolanje, vzdrževanje habitata in njegovo obnavljanje, sodelovanje z Evropsko pobudo Zelena vez.

Našteti in drugi skupni cilji v Trideželnem parku se uresničujejo s posebnimi dejavnostmi, predvsem pa:

- s skupnim predstavljanjem ciljev trideželnega parkovnega območja na krajevni, regionalni in EU ravni;
- z vključevanjem lokalnega prebivalstva in civilne pobude v varstvo narave;
- z izmenjavo izkušenj prebivalstva in razvijanjem dobrososedskih odnosov, solidarnosti in medsebojne pomoči v negovanju multikulturnih, regionalnih vrednot;
- s skupno pripravo in izvajanjem pobud in dejavnosti od skupnega interesa;
- z medsebojno pomočjo v projektih čezmejnega sodelovanja;
- s skupnim nastopom pri zagotavljanju sredstev za uresničevanje partnerskih ciljev;

¹ ...S 39-41 Goričko-Raab-Örség - Developing with nature, Trilateral park, p. 2.

- s skupnim upravljanjem regionalnih vodotokov ter njihove favne in flore;
- s skupnim spremljanjem posledic morebitne zažigalnice odpadkov na avstrijski strani blizu Monoštra in drugih virov onesnaženja okolja.

Sklep

Opisana projekta sta zasnovana na krajevni, občinski, pokrajinski in mednarodni ravni in se medsebojno dopolnjujeta.

Dinamika njunega razvoja in doseganje postavljenih ciljev zahteva trajno raziskovanje ter spremljanje in vrednotenje doseženih rezultatov na vseh ravneh človeške družbe. Z druge strani po zastoju na dveh globalnih zasedanjih o podnebnih spremembah v Katarju in na Danskem, se upravičeno pričakuje, da bo *Podnebni vrh* v Parizu prihodnje jeseni dosegel določen napredek. Vse to napoveduje odlično izhodišče tudi za nove raziskovalne pobude v ICPE in v Trideželnem parku KPG *Goričko – Raab – Örség*.

Stanislav Raščan*

Gospodarska diplomacija Republike Slovenije in njeno delovanje pri povezovanju regij

POVZETEK

Gospodarska diplomacija je bistveni in sestavni del moderne diplomacije in je kot taka ena glavnih prioritet Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije. Diplomati skupaj z gospodarstveniki iščejo nove gospodarske priložnosti na tujih trgih, ščitijo interese slovenskega gospodarstva v tujini in privabljajo tuje neposredne investicije v Republiko Slovenijo.

Ključne besede: gospodarska diplomacija, zunanje ministrstvo, investicije.

1. Uvod

Gospodarska diplomacija je bistveni in sestavni del moderne diplomacije in je kot taka ena glavnih prioritet Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije. Diplomati skupaj z gospodarstveniki iščejo nove gospodarske priložnosti na tujih trgih, ščitijo interese slovenskega gospodarstva v tujini in privabljajo tuje neposredne investicije v Republiko Slovenijo. Gospodarska kriza, v kateri se trenutno nahajamo, diplomate spodbuja k še bolj pospešenemu izvajanju naštetih aktivnosti.

2. Direktorat za gospodarsko diplomacijo

Naloge Direktorata so predvsem:

- promocija internacionalizacije slovenskega gospodarstva;
- privabljanje tujih neposrednih investicij;
- ščitenje in uveljavljanje slovenskih gospodarskih interesov v tujini vključno z reševanjem težav;
- krepitev bilateralnega gospodarskega sodelovanja na medvladni ravni;
- krepitev multilateralnega gospodarskega sodelovanja.

Eden glavnih strateških ciljev na področju internacionalizacije slovenskega gospodarstva je povečanje prisotnosti slovenskih podjetij na obstoječih trgih in diverzifikacija izvoza na nove trge. Na Ministrstvu za zunanje zadeve obstaja prepričanje, da lahko podjetjem pri iskanju novih trgov in novih priložnosti gospodarska diplomacija nudi potrebno pomoč.

*Ministrstvo za zunanje zadeve RS

E-naslov: stanislav.rascan@gov.si

3. Ciljni trgi in sektorji

Podlago za aktivnosti na področju internacionalizacije predstavlja Program za spodbujanje internacionalizacije podjetij za obdobje 2010–2014, ki ga je Vlada sprejela julija 2010. Letne aktivnosti (v povezavi s ciljnimi trgi in sektorji) so podrobno opredeljene v akcijskih načrtih. Načrt za leto 2013, ki je bil sprejet na vladi RS v začetku 2013, ima naslov **Partnerstvo za spodbujanje mednarodnega poslovanja slovenskih podjetij – Mednarodni izzivi 2013** in med ciljnimi trgi izven EU in Zahodnega Balkana, na katerih bodo aktivnosti institucij internacionalizacije še posebej intenzivne, navaja naslednje države: **Azerbajdžan, Indija, Kazahstan, Ljudska republika Kitajska, Ruska federacija in Turčija**. Dokument med prednostnimi sektorji omenja: **biomedicino in biotehnologijo, energetiko in okoljske tehnologije, napredne materiale in tehnologije, nanotehnologija, informacijsko-komunikacijske tehnologije, lesno predelovalno industrijo, avtomobilsko industrijo, transport in logistiko, kovinsko-predelovalno industrijo in turizem**. Dokument Mednarodni izzivi 2014 je zaradi notranje politične situacije v Sloveniji šele v delovni verziji in še ni bil sprejet na vladi RS.

4. Glavne aktivnosti Slovenske gospodarske diplomacije

4.1. Medvladne komisije za gospodarsko sodelovanje

V letu 2013 so bila izvedena zasedanja mešanih komisij s **Srbijo, Črno goro, Kitajsko, Indijo, Turčijo, Rusko federacijo, Ukrajino, Belorusijo in Kazahstanom**. Na zasedanjih je bil dan glavni poudarek iskanju novih poslovnih priložnosti za slovenska podjetja. Ob zasedanjih so bile organizirane poslovne konference, pri delu komisij pa so sodelovala tudi zainteresirana podjetja.

Za leto 2014 so bila izvedena zasedanja z naslednjimi državami:

1. Makedonija, Skopje, januar
2. Turčija, Ankara, februar
3. Moldova, Ljubljana, maj
4. Brazilija, Brasilia, maj
5. Srbija, Ljubljana, junij
6. Belorusija, Ljubljana, oktober
7. Kitajska, Peking, December
8. Ruska federacija, Ljubljana, december

4.2. *Gospodarske delegacije, ki spremljajo najvišje predstavnike države ob obiskih v tujini*

ZDG je v letu 2013 organiziralo 11 izhodnih in 2 vhodni spremljajoči gospodarski delegaciji ob obiskih visokih predstavnikov RS v tujini in tujih v RS. Januarja 2013 je bila organizirana izhodna gospodarska delegacija ob obisku PV RS Janeza Janše v **Republiki Azerbajdžan** (Baku, 15.-16.1.13). Februarja 2013 je predsednik Borut Pahor z izhodno gospodarsko delegacijo obiskal **Japonsko in Hrvaško**, (op.: seznam se prilagodi glede na dogovor z UPR in KPV ter pristojnimi ministrstvi). Predsednico vlade mag. Alenko Bratušek so predvsem ob privatizacijsko investicijskih konferencah spremljali slovenski poslovneži v Nemčijo (Duesseldorf), Rusko Federacijo (Moskva), Italijo (Milano). V letu 2014 je predsednika Pahorja spremljala gospodarska delegacija na uradnem obisku v Turčiji in Srbiji. Predsednica vlade mag. Alenka Bratušek pa je nadaljevala privatizacijsko investicijske konference na Norveškem (Oslo) in v njenem imenu minister za infrastrukturo Samo Omerzel v Tokiu na Japonskem.

Predsednik vlade dr. Miro Cerar je 15. in 16. decembra 2014 obiskal z gospodarsko delegacijo Beograd, kjer se je udeležil srečanja 16 Srednje in vzhodnoevropskih držav in Kitajske.

Sektorski projekti

Razstava »**Silent Revolutions: Contemporary Design in Slovenia**«, ki je rezultat projekta promocije industrijskega oblikovanja z namenom povečanja prepoznavnosti Slovenije in slovenskega gospodarstva v tujini, je potekala v Milanu, v Beogradu in v Helsinkih. Leta 2014 smo jo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev postavili v zmanjšanem obsegu samo v okviru BSF na Bledu. V projektu sodelujejo MZZ, MGRT, MIZKŠ in MAO.

Vzpostavitev tehnološkega sodelovanja z Japonsko s podpisom Sporazuma o sodelovanju med tehnološkima agencijama TIA in NEDO (oz SPIRIT in NEDO) in prvo tehnološko srečanje podjetij obeh držav.

Projekt je pokazal, da ima Slovenija kritično maso znanja in industrijskih kompetenc ter mednarodno uveljavljene tehnološke nosilce na področju pametnih skupnosti in pametnih hiš, ki bi lahko pod pogojem medsebojnega povezovanja uspešno izvedla referenčne aplikacije za vstop na svetovne trge.

4.3. *Poslovne pisarne*

V okviru diplomatsko-konzularnih predstavništev (DKP) RS v Moskvi, Istanbulu, New Delhiju, Šanghaju, Bruslju, Budimpešti, Parizu, Tokiu in Washingtonu, je podjetjem omogočeno, da brezplačno koristijo prostore omenjenih DKP za opravljanje točno določenih aktivnosti povezanih z vstopanjem ali poslovanjem na tujem trgu.

4.4. *Projektni gospodarski sklad*

MZZ je že tretje leto zapored oblikovalo poseben sklad za podporo aktivnostim gospodarske diplomacije. Gre za namenska sredstva za aktivnosti gospodarske diplomacije v obliki projektov ali gospodarsko-promocijskih dogodkov v organizaciji ali so-organizaciji posameznih DKP.

4.5. *Ekonomski svetovalci na DKP*

V mreži 52 slovenskih diplomatsko-konzularnih predstavništev v tujini delujejo 23 ekonomski svetovalcev. Pri imenovanju novih ekonomskih svetovalcev sledimo interesom slovenskega gospodarstva. Tako smo v zadnjih letih prav zaradi interesov podjetij na novo odprli veleposlaništvi v Albaniji in Braziliji. Na novo smo razporedili ekonomskega svetovalca na veleposlaništvih v Črni gori in Indiji.

4.6. *Strateški svet za gospodarsko sodelovanje s tujino*

Z namenom podpore projektom izvajanja gospodarske diplomacije, definiranja ključnih trgov in sektorjev ter koordinacije aktivnosti na področju gospodarskega sodelovanja s tujino, je bil 25. aprila 2012 ustanovljen Strateški svet za gospodarsko sodelovanje s tujino. Vodita ga minister za gospodarstvo in minister za zunanje zadeve, njegovi člani pa so tudi predstavniki največjih gospodarskih združenj. Strateški svet obravnava aktualne teme pomembne za slovensko gospodarstvo (ovire za tuje investitorje, strateški infrastrukturni projekti in drugo).

4.7. *Posvet slovenske diplomacije in ekonomskih svetovalcev*

V okviru rednega letnega posveta slovenske diplomacije je MZZ v začetku leta 2014 organiziralo poslovno konferenco, na kateri so vodje DKP RS v tujini opravili **razgovore s predstavniki več kot 100 podjetij** iz območja celotne Slovenije. Sprejeti so bili dogovori o pomoči podjetjem pri iskanju in realizaciji konkretnih poslovnih priložnosti.

MZZ je leta 2013 drugič organiziralo tudi **regijski posvet** slovenskih veleposlanikov in ekonomskih svetovalcev iz držav **Zahodnega Balkana** (ZB). Posvet je potekal 28. in 29. januarja. Cilj posveta je zagotoviti koordiniran nastop slovenskega gospodarstva in gospodarske diplomacije na trgih ZB in določiti "nišne panoge" v posamezni državi ZB, kjer ima Slovenija še vedno prednosti pred ostalo konkurenco.

Posvet ekonomskih svetovalcev 2014 je bil organiziran v Ljubljani in Laškem 23. in 24. aprila. Drugi dan posveta je potekal samo poslovni del, v okviru katerega so bila organizirana tudi individualna srečanja ekonomskih svetovalcev s podjetniki.

Ministrstvo za zunanje zadeve je 12. Novembra 2014 organiziralo posvet ekonomskih svetovalcev iz veleposlaništev Republike Slovenije v Višegrajskih državah (Poljska, Češka, Slovaška in Madžarska) in Avstrije ter Hrvaške v Bratislavi.

4.8. Promocija aktivnosti gospodarske diplomacije

Z namenom predstavitve gospodarskega in investicijskega potenciala posameznih regij RS sta bili **za predstavnike tujih DKP** lansko leto organizirani predstavitvi Prekmurja (Moravske Toplice junij 2013) in Celjske regije (v okviru MOS). V Idriji je maja 2013 potekala predstavitev Centrov odličnosti za tuje DKP z namenom pospešitve njihove internacionalizacije. V letošnjem letu je bila prav tako predstavljena Celjska regija v okviru MOS 2014 in Postojna ter kraško-primorska regija.

Gospodarska diplomacija se je tradicionalno predstavlja na **45. Mednarodnem obrtnem sejmu v Celju**, kjer sta bili organizirani okrogla miza z ministrom Erjavcem in sestanki

slovenskih podjetij s predstavniki tujih diplomatsko-konzularnih predstavništav v RS.

5. Rezultati gospodarske diplomacije

Rezultati gospodarske diplomacije so številni na novo vzpostavljeni stiki slovenskih poslovnežev s tujimi, sklenjeni dogovori o sodelovanju ali konkretni posli slovenskih podjetij s tujimi partnerji, rešeni poslovni zapleti, dosežena enakopravna obravnava slovenskih podjetij na tujem trgu, nove investicije v slovensko gospodarstvo ipd. Žal se, za razliko od podjetij, učinkov gospodarske diplomacije ne da enostavno meriti v finančnih zneskih. Gospodarska diplomacija sama ne sklepa poslov, ampak le pomaga podjetjem na različnih stopnjah pri njihovem prodoru na tuje trge. Nekatera podjetja lahko za pomoč zaprosijo že ob iskanju poslovnih partnerjev, druga šele tik pred podpisom pogodbe, tretja pa šele ko se v poslovanju s tujim partnerjem pojavi problem. Verjetno niti ne bi bilo pošteno, da bi se gospodarska diplomacija kitila z uspehi podjetij, pri doseganju katerih jim je tako ali drugače pomagala. Poleg tega pa podjetja večinoma ne razkrivajo in nam niti niso dolžna razkrivati podrobnosti o svojih poslih, vključno z vrednostjo sklenjenega posla.

Florian Margan*

Quo vadis Slovenija – kam korakamo, kam gremo?

POVZETEK

V prispevku podajam nekatere poglede z makro in mikroekonomskega stališča, problematiko in položaj Slovenije v delni primerjavi z EU in Evrocono glede konkurenčne sposobnosti, predvsem pa z vidika nezaposlenosti, bega možganov in problematike mlade generacije t.i. generacije Y.

Ključne besede: konkurenčna sposobnost, delna ekonomska problematika, nezaposlenost.

1. Uvod

Ko sem bil na kratkem obisku na slovenski obali (*avgust 2014*) sem se nehote zapletel v pogovore s posameznimi občani in študenti iz raznih koncev Slovenije. Sogovorniki so me prepričevali, kako je v Sloveniji vse za nič in kako nam gre slabo zaradi pohlepnih in v večji meri nesposobnih, celo ne dovolj izobraženih politikov, ki lažejo in jim je prvenstveni cilj poskrbeti zase (*pr. A.B.*) in ne misliti na preprostega, delavnega človeka, študenta ali upokojenca. Pravijo, da država ne zna zagnati gospodarstva, da propadajo prosperujoča podjetja iz konca osemdesetih let, da ne znajo ustvariti nova delovna mesta, zagotoviti pravično plačilo, da je izobraževalni program na vseh stopnjah šolstva nekvaliteten, da imamo preveč visokošolskih ustanov, ki so proizvajalke umetnih diplom, slabo in drago zdravstvo, previsoke plače v šolstvu z ozirom, da imajo veliko prostega časa, itd. Celotno tako daleč so šli, da bi bilo po njihovem boljše, da nas nekdo vzame pod svoje okrilje (npr. Bavarci). Študenti so nezadovoljni, ker nimajo upanja za zaposlitev po končanem študiju. Presenetljivi odgovori so bili: »Komaj čakam, da zapustim to gnilo državo in grem v tujino poiskati neko delo«.

Da bi se razumeli – bivša vlada ali prejšnje so nam pokazale, kako so nesposobne, da v nekaterih primerih niso govorile resnice, predvsem v novem času (*zadolžitve, slabe banke, prosperiteta na makroekonomskem področju, znižanje zadolženosti itd.*) in da so bile totalno nesposobne ustvariti programe in ukrepe, ki bi izboljšali gospodarsko stanje. Trdim, da država ni tista, ki bo zagnala gospodarstvo. Gospodarstvo se bo zagnalo samo. Vloga država pri tem je, da ustvari pogoje in okolje, kjer bo lahko gospodarstvo zaživel, seveda ob pravičnih in enakih pravilih za vse. Medtem je moralo gospodarstvo število delovnih mest zmanjšati za približno 100.000, da se je prilagodilo spremenjenim razmeram (predvsem dvigom in večji

obdavčitvi minimalnih plač). To pričakujemo od premiera Mira Cerarja in njegove vlade. Mu bo uspelo? To bo pokazalo že leto 2015. Da govorim resnico o gospodarsko-finančni problematiki, se lahko prepričamo, če si ogledamo nekaj makroekonomskih podatkov za Slovenijo.

2. Nekaj makroekonomskih podatkov položaja Slovenije v Eu oziroma Evroconi

Javni dolg je ob koncu leta 2014 v Sloveniji znašal 30,339 mld. €, kar je **82,2% BDP** (*Umar: X/2014*). V državah z evrom 9.056,0 mld. €, v celotni EU 11.571,0 mld. € (*C. Pavlin: Delo*). Vrednostni papirji so z izjemo delnic v Sloveniji predstavljali 69,5 % javnega dolga, posojila 8,9 %, tuje valute in depoziti 0,3 % javnega dolga. Delež medvladnega posojanja je bil 3,3 % BDP. Največje povečanje javnega dolga in to za 7 % je imela Slovenija v zadnjem kvartalu leta 2013.

Na letni ravni je javni dolg povečalo 16 držav članic, 10 pa jih je zadolženost zmanjšalo. Dolg so največ povečale Ciper (24,6 %), Slovenija (23,9 %) in Grčija (13,5 %), zmanjšale pa Poljska (7,7 %), Nemčija (3,2 %) in Češka (2,2 %).

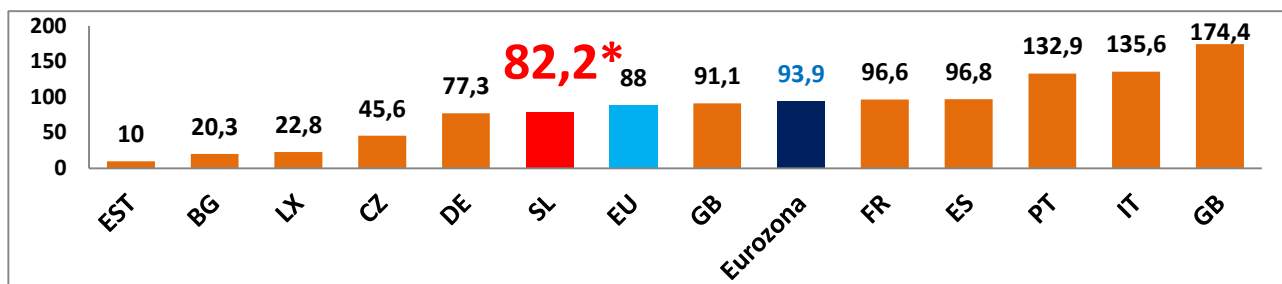
Graf 2 nam prikazuje konkurenčno sposobnost slovenskega gospodarstva v primerjavi z Evrocono v letu 2013/14 in razvitimi državami Evrocone za obdobje 2013/14 (*Xsavier Sala: WEF 2014*).

Iz priloženega grafa je razvidno, da Slovenija zaostaja tako v Evroconi kot za razvitimi državami evrocone. V letu 2013/14 se je položaj glede konkurenčne sposobnosti Slovenije nekoliko izboljšal v primerjavi z obdobjem 2011/12, vendar je zaostanek še vedno velik, npr. v razvoju finančnega trga (*slabe banke, težka dostopnost podjetij do kreditov itd.*) ali v prijaznem podjetniškem okolju. Kar se tiče zdravstva in osnovnega izobraževanja smo praktično na nivoju razvitih držav.

V tabeli konkurenčne sposobnosti nekaterih držav vidimo, da naša konkurenčna sposobnost izrazito pada v globalnem pomenu. To pripisujem dejstvu, da vlada bivše premierke v letu 2013/14 ni skoraj nič naredila za uspeh gospodarstva in finančne politike, kar bi dalo zagon slovenskemu gospodarstvu in zaradi česar bi postali konkurenčni na tujih trgih (*primer. novogoriškega investitorja, ki je preselil proizvodnjo v Italijo*).

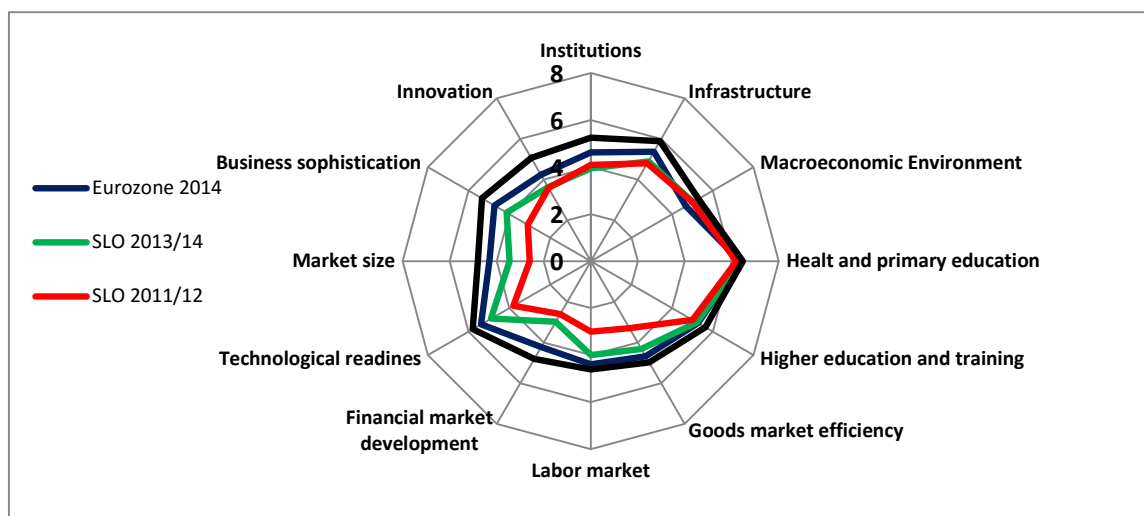
*Ekonomika Univerza, VŠE v Pragi in
Ekonomika Univerza, Poslovna fakulteta v Bratislavi.

Graf 1. Javni dolg prvega četrtertja 2014 nekaterih držav EU v % BDP.

Vir: Eurostat: VII/2014, SURS: X/2014*.

Graf 2. Konkurenčna sposobnost Slovenije v primerjavi s konkurenčno sposobnostjo Eurocone in razvitimi državami Eurocone 2012 in 2014.

Vir: WEF: V/2014, The Global Competitiveness Index 2011/12, WEF: 2012.

Nasprotno, zelo se ji je mudilo prodati edino perlo trgovine v Sloveniji – Mecator!

Navedena tabela 1 potrjuje moje misli o tem, da smo imeli praktično najslabšo vlado v obdobju 2013/14, kar je razvidno iz spolnjenj tabele konkurenčne sposobnosti. Med prednostnimi nalogami je bivša premierka izpostavila stabilizacijo bančnega sistema, konsolidacijo javnih financ in pomen tujih neposrednih naložb. Vprašanje, ki si ga lahko ob tem zastavimo je, kaj od tega je bilo uresničeno? Konkurenčna sposobnost slovenskega

gospodarstva se ni izboljšala. Pr. državna sekretarka na ZZM Nemčije Cornelia Pieper je izjavila, da bodo morale vse države članice sprejeti potrebne reforme za zagotovitev večje konkurenčnosti, da bo EU lahko ohranila korak z novimi centri moči v svetu (*Finance: Poslovna konferenca Portorož 2013*). In kakšne načrte ima vlada v Sloveniji?

Še večji problem, zakaj zaostajamo s konkurenčno sposobnostjo za razvitimi državami in nekaterimi državami v tranziciji je ta, da Slovenija beleži dezinvesticije. Pr.: Slovenija

Tabela 1. Lestvica konkurenčne sposobnosti nekaterih držav na osnovi podatkov WEF - World Economic Forum.

	2013/14	2012/13	2011/12	2010/11	2009/10	2008/9	2007/8
CH	1	1	1	1	2	2	4
USA	5	5	4	2	1	1	1
DE	4	6	6	5	7	7	5
CZ	46	39	38	36	31	33	33
HU	63	60	48	52	58	62	47
SI	62	56	57	45	37	42	39
SK	78	71	69	60	47	46	41

Vir: WEF: 2007-2013/14.

je v letu 2013 po podatkih UNCTAD-a s strani tujih investorjev beležila dezinvesticije v vrednosti 679 mil. \$ ter skromen odliv slovenskih neposrednih naložb v tujino v vrednosti 58 mil. \$. Slovenija relativno – gledano po prilivih in odlivih kot delež v bruto investicijah ali po vrednosti stanja neposrednih naložb kot delež BDP – zaostaja ne le za evropskim, temveč tudi za svetovnim povprečjem (*E. Repovž: Delo, 24.6.2014*). Podatki za leto 2013 uvrščajo Slovenijo na zadnje mesto v regiji Srednje in Vzhodne Evrope. Tako ne moremo biti začudeni, da smo na repu svetovnega industrijskega poročila, kar se tiče tujih naložb. Od 198 opazovanih držav smo na 191. mestu.

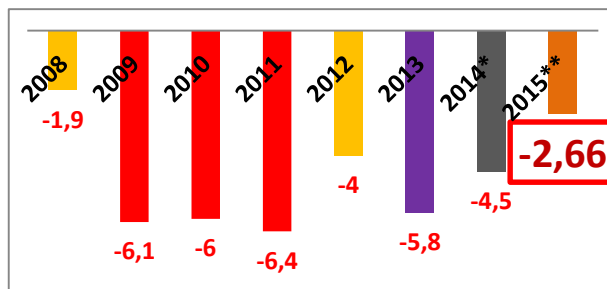
3. Nekaj mikroekonomskih podatkov Slovenije

V drugi točki sem delno prikazal položaj Slovenije v EU oziroma Euroconi. Prikazujem nekaj mikroekonomskih podatkov v Sloveniji (pr. javni dolg Slovenije, stopnja nezaposlenosti, saldo državnega proračuna, rast BDP v % na prebivalca itd.) v smislu razumevanje gospodarskega položaja v Sloveniji. Najprej prikazujem graf 3, ki prikazuje saldo državnega proračuna v odstotkih BDP.

Iz grafa 3 je razviden velik javnofinančni primanjkljaj v % BDP. Še vedno ne dosegamo predpisov s strani EU, ki narekujejo, da mora biti javnofinančni primanjkljaj največ 3%. Graf tako prikazuje neuspešno ekonomiko Slovenije.

Graf 4 prikazuje javni dolg v odstotkih BDP. Prikazujem ga glede na obdobja, ko so bili premieri Anton Rop (AR), Janez Janša (JJ), Borut Pahor (BP) in Alenka Bratušek (AB).

Graf 3. Javnofinančni primanjkljaj SLO v % DBP.

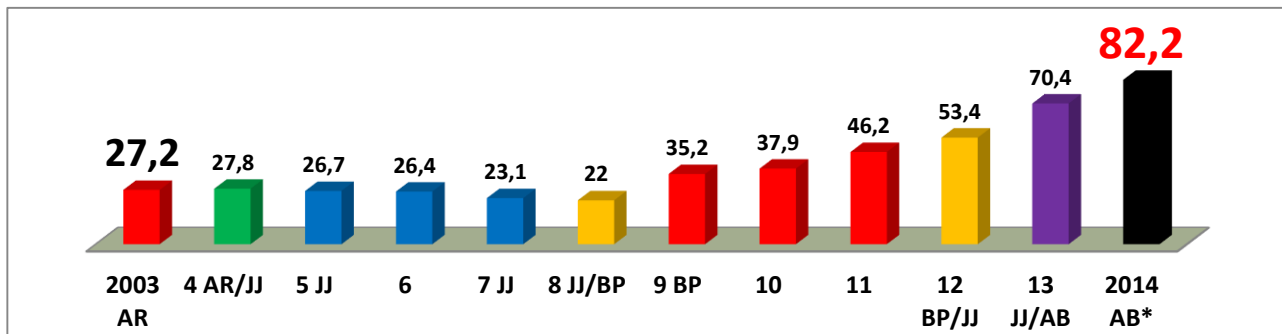

Vir: Eurostat: XII/2013, Finance: VII/2013,*SURs: IX/2014, Vlada MC: X/2014.

Iz grafa 4 je razvidno, da se je javni dolg glede na BDP največ povečal v času vlade Alenke Bratušek. Razlog so nedokončane reforme trga dela in zdravstva ter pokojninske reforme, ne konsolidirane javne finance, slabe banke, velika nezaposlenost, slaba inovativna dejavnost, preveliki državni aparat itd. To so tudi nekateri izmed vzrokov, ki so vodili k velikemu zadolževanju Slovenije, kar je razvidno iz naslednjih podatkov (*Statistični urad: 2014*):

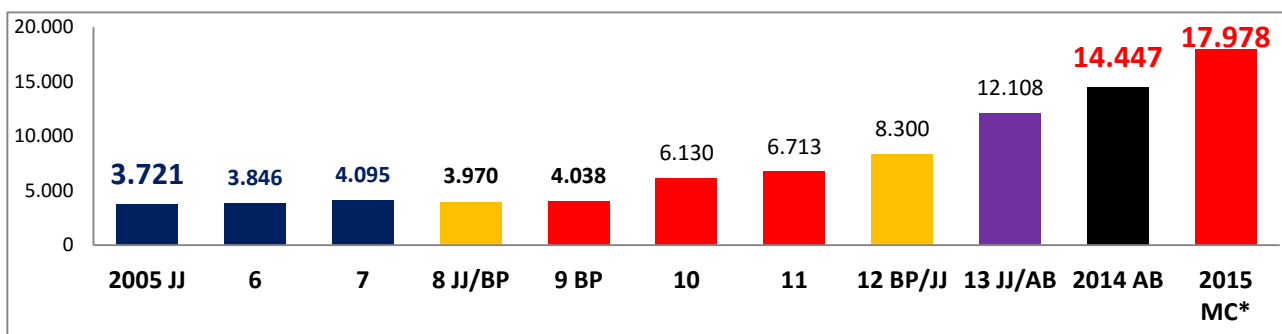
2004–2008 JJ	0,751 mld.€
2009–2011 BP	8.836 mld.€
2012 JJ	2.188 mld.€
2013–2014 AB	8.678 mld.€

Graf 4. Javni dolg Slovenije v % BDP.

Vir: Statistični urad: VII/2014, Umar: 2014, SURs: IX/2014, SURs: X/2014.

Graf 5. Dolg Slovenije na prebivalca v € času različnih mandatarjev.

Vir: Statistični urad: VII/2014, Umar: X/2014, *FM: lastni izračun.

Zadolževanje Slovenije je pokazatelj, ki pove, da se je zadolževalo nesmotno in ne v prid gospodarstva. Graf 5 nam nazorno prikazuje, da se je dolg Slovenije zaradi prezadolževanja na prebivalca izrazito dvignil v letu 2014. Pričakujemo, da se bo ta dolg v času novega mandatarja v 2015 letu dvignil na 14.000 €, če ne bo prišlo do ozdravitve ekonomike in pozitivnih ukrepov na gospodarsko-finančnem ter socialnem področju.

V naslednjem grafu (graf 6) prikazujem rast BDP v odstotkih na prebivalca v obdobju med 2004 in 2014 nekaterih držav, med katerimi je tudi Slovenija. Kot vidimo iz grafa se je Slovenija zelo slabo odrezala, saj je v celotnem obdobju dosegla le 7% v primerjavi z Litvo, ki je v istem obdobju dosegla 55% rast BDP (*B.Kupec: Finance*).

4. Nezaposlenost, nerešljiv problem Slovenije

Pri pogledu na število nezaposlenih je Slovenija med državami EU med vodilnimi. Slabše uvrščene so po podatkih Evrostata le Grčija, Španija, Portugalska, Ciper in Hrvaška. Najbolj se je nezaposlenost povečala v letu 2013 in še raste. Kako bo v 2015? Predvidevam, da se bo nezaposlenost povečala na 15 % oziroma več v primeru, če nova vlada ne bo posvetila več pozornosti tujim vlaganjem in spodbudam gospodarstva v Sloveniji. Spodnji graf (graf 7) nam nazorno prikazuje stanje nezaposlenih v obdobju od leta 2003 pa do 2014.

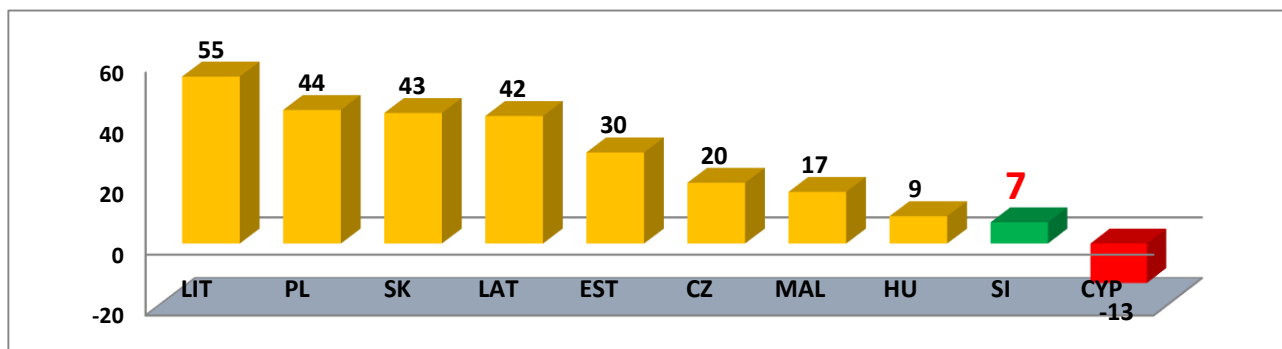
Največja nezaposlenost je v Pomurju, kjer po podatkih SURS-a (20.8.2014) dosega 17,9 %. S tem se uvršča med najvišjo v Sloveniji, kjer je na ta dan evidentirano 12,8 %

nezaposlenih. Točen pregled stanja nezaposlenih po podatkih statističnega urada Slovenije do leta 2013 nam prikazuje spodnja tabela 2, kjer lahko vidimo gibanje nezaposlenih v obdobju od 2005 pa do 2013 po starostnih razredih. Pomembno je opozoriti, da smo nezaposlenost do junija 2014 zmanjšali za 10,6 % ali za 12.491 od 129.843 nezaposlenih v mesecu januarju (ZZZ RS, VIII/2014).

Zelo zaskrbljujoči so podatki (zbrani na osnovi podatkov SURS-a iz leta 2012), ki nam prikazujejo odhod najbolj izobraženih kadrov z nazivom doktor znanosti iz Slovenije v obdobju 2001-2012. Gre za odhod 6.537 doktorjev znanosti. Žal nisem uspel pridobiti novih podatkov zaradi pomanjkanja časa. Prepričan sem, da ne bodo nič boljši. Je to dokaz, da je vladi oziroma vladnim strukturam vseeno, če odhajajo strokovnjaki v tujino? Bo Miro Cerar uspel preprečiti odhod teh kadrov? Sam menim, da ne, a vseeno upam, da bo začel ukrepati.

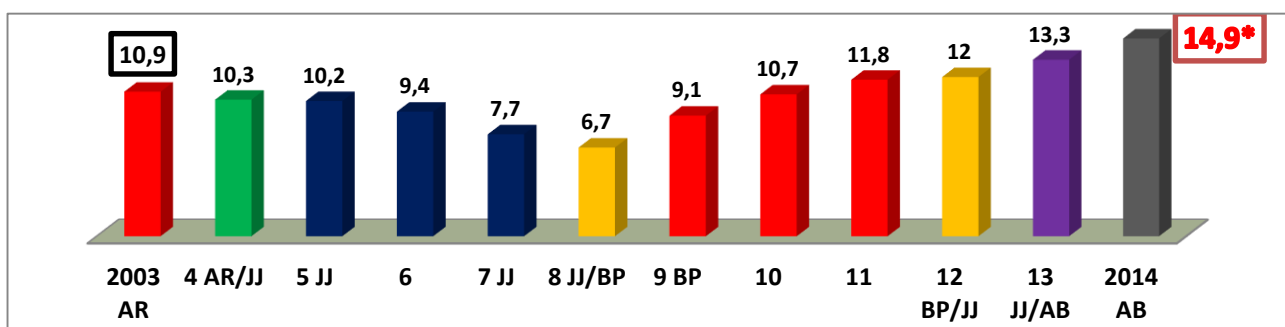
Bivše vlade v Sloveniji so se premalo zavedale, da so za uspeh pomembne inovacije, vizija, povečanje produktivnosti, dober odnos med zaposlenimi (motivacija – bolje plačati najboljše zaposlene), s partnerji slediti svetovnim trendom, timsko delo in omogočanje prihoda tujih naložb, kar bi odprlo nova delovna mesta. Le-ta bi se seveda ustvarjala tudi s pomočjo ustreznih in izobraženih kadrov. Prav tako bi morali v Sloveniji bolje plačati najboljše delavce, podpirati start-upe, izobraziti ljudi za industrijsko revolucijo 2030 in posodobiti šolski sistem, ki se ne prilagaja nenehnemu razvoju (pr. tiskalniki 3D, IT, digitalizacija itd.). Kljub posameznim uspešnim akcijam MZZ (strateški forum,

Graf 6. Rast BDP v % na prebivalca v obdobju med 2004 in 2014.

Vir: The Economist: 2014, IMF: V/2014, Finance: V/2014.

Graf 7. Število nezaposlenih v času raznih mandatarjev v Sloveniji od leta 2003 do 2014.

Vir: Statistični urad, VII/2014, Umar, 2014, Finance: 2014, * FM: lastni pogled.

Tabela 2. Brezposelnost.

Starostni razred	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
do 17 let	274	180	98	117	130	104	156	153	203
18–24 let	19.003	12.380	9.046	8.282	11.929	11.308	10.344	10.743	12.304
25–29 let	15.750	13.174	10.581	9.824	15.365	16.282	16.628	16.954	20.016
30–39 let	17.522	14.865	12.353	12.388	19.896	22.311	24.806	26.420	29.023
40–49 let	19.097	16.319	14.030	13.705	20.665	21.091	22.456	23.632	24.564
50–59 let	20.000	20.219	20.863	20.274	26.691	36.040	35.303	36.805	34.194
60 let ali več	929	1.166	1.440	1.649	1.996	2.885	3.061	3.354	3.711
Skupaj	92.575	78.303	68.411	66.239	96.672	110.021	112.754	118.061	124.015

Vir: RZZZ, 2014, Statistični urad RS, 2014.

srečanje podjetnikov s Kitajci, gospodarski obiski v tujini itd.) je tega vsekakor premalo. Nujno je potrebno širiti ekonomsko diplomacijo. Problem je denar in izkušeni strokovnjaki s prakso. MZZ jim namreč ne more omogočiti dela (zaradi notranjih predpisov, denarja, omejevanja zaposlovanja itd.) zaradi varčevanja v javni upravi.

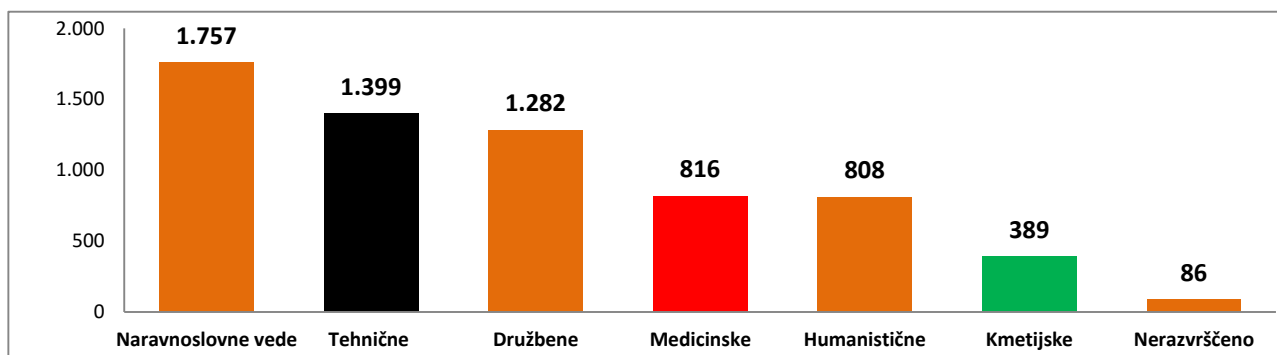
Na splošno so največja težava slovenskega gospodarstva v večinski državni lasti nesposobni in nequalificirani vodilni menedžerji, ki na svetovnih lestvicah redno zavzemajo zelo nizka mesta. Pr. v nemški avtomobilski industriji, telekomunikacijah, elektroniki, elektronski industriji na IT področju in kemični industriji so vodilni direktorji večinoma doktorji inženirji. Pri nas pa vodilni v državnih podjetjih prihajajo večinoma z ekonomsko-poslovnih in pravnih ali celo družboslovnih fakultet (pr. Istrabenz) na podlagi političnih zvez, namesto da bi bili ob ustreznem ekonomskem znanju tudi strokovnjaki na svojem področju, česar se sicer držijo v nekaterih uspešnih slovenskih podjetjih v delni državni lasti (pr. Novomeška Krka). Poleg tega so fakultete s področja ekonomije, družboslovja in prava, vzemimo primer Univerze v Ljubljani (UL), tudi najbolj množične glede števila vpisanih študentov, kar samo po sebi ne zvišuje kakovosti znanja diplomantov. Primanjkuje jim tudi število in mednarodna odmevnost rezultatov zaposlenih raziskovalcev. Pr. neto dohodki mladih doktorjev znanosti v češkem gospodarstvu so že zdaj večinoma veliko boljši kot tisti v Sloveniji, saj se v Sloveniji nikakor ne moremo odločiti, da bi uvedli socialno kapico.

Menim, da imajo slovenske univerze premalo mednarodno uveljavljenih raziskovalcev in razvojnikov, preveč profesorjev, medtem ko je registriranih raziskovalcev tako na univerzah kot še posebej na vladnih (državnih) inštitutih razmeroma veliko (pr. mladi fizik z odlično angleščino prodaja delovne rokavice za avstrijsko podjetje in ga je Inštitut Jožefa Štefana odpustil, ker ni denarja). Po številu raziskovalcev smo na vladnih inštitutih (svetovni) minimalno evropski rekorderji, kar je deloma ostanek sovjetske oblike organiziranja znanosti, prav tako kot mesečne apanaže članom SAZU (A. Iglič: Finance 2013). Zaradi ustanovitelskih obveznosti se namreč pri nas za financiranje vladnih inštitutov porabi veliko proračunskega denarja mimo vseh razpisov in ne glede na dosežene rezultate.

Kakšna je rešitev? Država mora nehati skrbeti za državljana v njegovem celotnem življenjskem ciklu in mu posledično izdati primerno nižji račun. Mora pa mu omogočiti osnovne funkcije in pravno varnost ter ustvariti okolje, v katerem bo lahko zaslužil za svoje preživetje in preživetje družine. **Dobro delujoča socialna država je cesta k uspešni inovativni družbi in razvoju občanov** (pr. Danska).

Ob novi pokojninski reformi, ki povečuje število potrebnih delovnih let do odhoda do upokojitve, moram žal opozoriti, da predlagatelji niso ali niso hoteli upoštevati dejstva, da je potrebno ustvari dovolj novih delovnih mest, kjer bi generacije Y in starejši od 50 let lahko našli delovno mesto, ki bi jim omogočilo mirno pot brez stresa do pokoja. Ljudje bodo namreč morali delovno dobo nekje nabrati, nova bremena gospodarstvu pa so vse prej kot pot do novih delovnih mest. Zdaj gre predvsem

Graf 8. Število doktorjev znanosti, ki so zapustili Slovenijo v obdobju 2011-2012.

Vir: SURS 2012.

za mlade, prve žrtve izgubljenega slovenskega desetletja (*J. Ugovšek: Finance 2012*). Oblast jim mora vrniti izgubljeno prihodnost. V dveh desetletjih ni izpuhtela »družbena lastnina«, izpuhtele so etika, profesionalnost, nepoznavanje makro in mikroekonomskih zakonitosti in politika kot lepa čednost. Vse preveč je »ad hoc akcij« brez spremljajočih ekonomskih dejavnikov in neznanja oziroma neizobraženosti teh, ki nam nesmiselno kreirajo politiko.

Svojo vlogo igra tudi starost. Generacija Y (*mlajša generacija*) nima problemov s svojo samozavestjo, prezentiranjem svojih znanj, z znanjem tujega jezika in potovanji (*Erasmus, poceni leti do tujine itd.*), vendar pa ne odhaja na prakso v tujino ali da bi v veliki meri množično delala doma. To nikakor ne pomeni, da ji bo kariera v globalni firmi prednostno na razpolago, kot se na prvi pogled zdi. Podjetja pričakujejo kadre v starosti med 35 in 45 leti. Ti ljudje imajo namreč večinoma že odrasle otroke, nimajo problemov z bivanjem, družinske razmere imajo urejene tako, da se lahko v polni meri osredotočijo na delo. To je zahteva. Je pa res, da ima generacija Y takoj po končanem študiju velikokrat nerealne zahteve, kar se tiče osebnega dohodka in pogojev dela. Tako v Evropi, kot v Sloveniji prevladuje filozofija, da ima generacija Y za vse pravico. Pozablja, da si mora človek vse najprej zaslužiti. Generacija Y ima visoke cilje in pričakovanja, zaradi česar so lahko velikokrat razočarani.

Iz izkušenj vem, da absolventi niso pripravljeni za delo v praksi, čeprav jim ne manjka samozavesti. Podjetja imajo vedno večji problem pridobiti kvalificirane zaposlene iz vrst absolventov (*pr. Češka, Slovaška, Slovenija*), predvsem iz tehnične stroke. Ugotavlja se, da jim v nekaterih primerih šole ne dajo dovolj znanja v času študija. Problematici so kadri iz strok, ki se hitro razvijajo (*IT, softverske aplikacije, digitalna tehnologija, telekomunikacije, visoko tehnološke obdelave, bioenergetika, robotika itd.*). Ne govorim o medicinskih sestrah in zdravnikih, ki nam primanjkujejo konstantno. Da ne govorim o tem, da so šolski učbeniki več ali manj prestari, nepopolni. Primanjkuje tudi strokovnih učiteljev, ki bi uvajali strokovne in sodobne metode učenja in se dodatno strokovno izobraževali. Zdi se mi, da imajo preveč dopusta v primerjavi z zaposlenimi na drugih področjih. Prav tako starejši učitelji mlajšim ne omogočajo delovnega mesta (*predvsem v osnovnih šolah*), saj imajo visoke plače v primerjavi z zaposlenimi v gospodarstvu in so zaščiteni kot beli medvedi na svojem delovnem mestu.

Resnica je, da je svet drugačen, se spreminja in če želiš obstati na trgu, se moraš konstantno izobraževati, slediti inovacijam, biti inovativen in prispevati čim več v perspektivo podjetja. Ne govorim pa o problematičnih študijskih programih, premalo praksah, neustreznem šolskem sistemu izobraževanja, prevelikem številu višjih in visokih šol (*praktično na vsakem koraku v Sloveniji*), hiperprodukciji študentov na naravoslovnih študijih itd.

Nekateri profesorji ekonomije nam zatrjujejo, da vidijo rast gospodarstva oziroma, da nas bo evropska rast izvlekla iz krize brez tega, da bi bilo potrebno spremeniti lastno slabo prakso, delati za interes davkoplačevalca, ne za interes politike, tajkunov, sindikatov, dobaviteljev, bankirjev. Taki državi ne bo nihče posojal, ne vanjo vlagal, kar opozarja tudi Toplakova (*S. Toplak: Finance*). Zato imam utemeljen strah, da bomo ostali

zombiji. Medtem pa nekateri profesorji pravijo, da ni potrebno preveč očistiti bilanc, ker bo to povečalo bančno luknjo ter da ni potrebno skrčiti 20 % javnega sektorja, čeprav ta ne dela dobro, ker bo to pomenilo umiranje na japonski način. Na Japonskem namreč nikakor ne morejo iz dolžniške krize že celih deset let. Država z zombi podjetji ne bo nikoli uspešna. Je to katastrofa za Slovenijo? Kaj kažejo zadnji podatki o rasti BDP v Evropi? Odgovor je slabe rezultate, krizo konkurenčne sposobnosti tako Evrocone, kot cele EU (*Margan: Bratislava, Ostrava, Rajce Teplice, Brno*), kar sem opozarjal že v svojih strokovni literaturi. Povrh tega imamo še ukrajinsko krizo, nestabilni bližnji vzhod in še kaj. Univerze pozabljajo, da se svet spreminja in da nove tehnologije močno spreminjajo številne panoge. Poleg tega se ne znajo prilagajati in pozabljajo, da manjka strokovnih kadrov iz prakse.

5. Nekaj sklepnih misli

Menim, da nismo v krizi, le poslovni svet se je spremenil in to na daljši rok. Prav tako se je spremenil delovni trg. Problem je bil v tem, da pred krizo nismo dovolj usposabljali vodilnih kadrov v podjetjih. Le-ta niso dovolj investirala v znanje svojih zaposlenih pred krizo. Danes se več ne znajdejo in jih je strah, kajti svet gre neusmiljeno naprej. Boj za delovna mesta je neizprosna (*to ne velja za Slovenijo, kajti tam so slabi delavci, ki so zaposleni za nedoločen čas v javnih službah in državnih podjetjih zaščiteni*).

Podjetja ne vedo kaj delati. Zelo malo zaposlenih doseže maksimalni dobiček, uvajanje novih izdelkov na trg oziroma povečane prodaje, da ne govorimo o inovacijah in razvoju. Ni krize, le z zelo trdnim poslovnim svetom se srečujemo. Ta ugotovitev je neprijetna, neusmiljena in zelo zahtevna pri nastopanju na globalnih trgih. Na to nismo dovolj pripravljeni. Razumeti moramo, da je poslovni svet drugačen. V tem svetu ni prostora za tiste, ki gledajo na svojo zaposlitev lagodno in brezskrbno, brez odgovornosti, pa naj bodo to učitelji ali navadni delavci s polno ugodnostmi (*plačane malice, plačana potovanja na delo, regresi itd.*). Svet v krizi daje veliko možnosti tistim, ki so fleksibilni, inovativni in angažirani pri svojem delu kot tudi v vsakodnevem izobraževanju. Novemu svetu se morajo z novimi učnimi prijemi prilagajati tako Univerze kot tudi celotni šolski sistem, javne institucije, podjetja itd., kajti drugače v novem poslovnem svetu zelo težko uspejo.

Glavni izziv za podjetja v oblasti ljudskih virov bo v naslednjih letih boj za talente. Globalni trg dela se nahaja v obdobju velikih sprememb. Na eni strani imamo veliko število ljudi brez dela, na drugi strani imajo podjetja problem zapolniti delovna mesta z visoko kvalificiranimi strokovnjaki. Je to paradokсна situacija, ko imamo na uradih dela povpraševanje po le teh, jih enostavno ni. Podjetja na uradih dela ne potrebujejo armade ljudi, ki nimajo zahtevane izobrazbe (strokovnosti). Poleg tega jih težko najdejo, kajti generacija Y pristopa k delu drugače in ne misli zaradi kariere žrtvovati svojega osebnega življenja, zato njihova cena na trgu raste.

Tako sledi, da v igro vstopa digitalna generacija Y, ki je ne zanima rutinsko delo in delo čez delovni čas, tako kot je to danes v podjetjih v navadi. Mladi ljudje se želijo izobraževati naprej in dajejo večji poudarek na daljšem osebnem razvoju. Klasične interakcije prostih delovnih mest nazadujejo in v poštev

prihajajo socialni mediji. Kdor želi pridobiti inovacijske, kreativne in navdušene ljudi, se mora temu podrediti. Prav tako morajo podjetja spremeniti delovno okolje, drugače najboljših talentov ne bodo pridobila na svojo stran (*pr., ko IT podjetje omogoča svojim zaposlenim variabilni delovni čas, možnosti rekreacije – igranje ping ponga, možnost masaže ipd.*).

Generacija Y (*ljudje rojeni v letih 1982–2000*) bo predstavljala v 2020 letu ½ svetovne delovne populacije (*v 2013 je v EU-28 v povprečju 18,4 % nezaposlenih generacije »Y«, Eurostat: 2014*). Gre za ljudi, ki so ambiciozni, pomemben jim je izgled in položaj, želijo svobodo, kreativnost in fleksibilnost. Zaradi kariere se ne bodo žrtvovali za delo v nasprotju s starši, ki niso imeli dovolj časa zase (*stres, strah pred izgubo delovnega mesta itd.*). Niso pripravljeni delati po delovnem času, ampak dajejo poudarek na »free live« oziroma na »work – life balance«. Prisotna je želja po skrajšanju delovne dobe, fleksibilnem delu in možnosti dela od doma. To ne pomeni, da delajo manj, ampak da delajo drugače. Pomemben je rezultat dela, ki ga opravijo za delodajalca. To je možno tudi v proizvodnji, pr. v obliki nastavljenih izmen in odmorov. Te forme benefita bodo v prihodnosti odločale o tem, če bodo delodajalci na ta način pridobili v svoje vrste uspešne in talentirane ljudi. Pritisk na ugodno in dobro delovno okolje se bo postopoma zviševal in podjetja morajo že danes misliti na to. Odgovor na vprašanje, kaj lahko podjetja storijo, da pridobijo talentirane ljudi, se skriva v spodnjih vrsticah:

- uvedba fleksibilne delovne dobe in »home office« v smislu določenih dni v tednu ali mesecu ter stik z zaposlenimi (*porodniška, dopust v mejah normale*), podjetniške akcije, dodatno izobraževanje, seminarji itd.;
- omogočanje kulturne in skupne akcije, športnih in drugih pristočasnih dejavnosti (tudi s prisotnostjo družine zaposlenega);
- ustanovitev otroškega vrtca v podjetju in omogočanje prakse v podjetju otrokom zaposlenih.

Tudi vlada mora prispevati s svojimi ukrepi, da izboljša socialni položaj delovnega človeka, recimo s strukturalnimi spremembami, in sicer:

- urediti mora trg dela, izboljšati šolski sistem in infrastrukturo, uvesti davčno politiko, ki bo spodbujala naložbe in imigracijsko politiko, da bomo lahko privabili dobre, usposobljene kadre in strmeti k boljšemu poslovnemu okolju, razbremeniti stroške dela;
- podjetja morajo vlagati v razvoj in nove tehnologije in se širiti na tuje trge, a vlada jim mora to omogočiti s stimulansi (*podpora izvozu, kreditiranjem itd.*);
- sprejetje usklajenih dokumentov za višjo konkurenčnost, sistemsko povezovanje slovenskih podjetij, oblikovanje vstopnih točk v posameznih državah, predvsem v obmejnih trgih, reorganiziranje diplomatsko-konzularne mreže, oblikovanje slovenske poslovne znamke in mreže podjetniških ambasadorjev v tujini;
- država mora izkoristiti lokalne prednosti, ustvariti okolje, ki bo privabljalo tuje neposredne naložbe, povečati usposobljenost delavcev, se zaradi majhnosti

države specializirati na posameznih izbranih področjih in podpirati PPP projekte (EU jih, SI pa ne).

6. Sklep

Strategija Evropa 2020 se navezuje na Lizbonsko pogodbo, kar je opazno v petih osnovnih pravilih, ki bi jih morale izpolniti podpisnice v okviru desetletja. Govora je o zmanjšanju nezaposlenih za najmanj 75 %, zvišanju izdatkov za znanost, inovacijah, zvišanju visokošolsko izobraženih oziroma znižanju stopnje revščine in prizadevanju za bolj dinamičen razvoj družbe. Kot je razvidno iz realnosti se od tega ni nič uresničilo!

Za uspeh nujno potrebujemo vizijo, inovacije, povečanje produktivnosti, dober odnos med zaposlenimi (motivacija – *bolje plačati najboljše zaposlene*) in s partnerji, sledenje svetovnim trendom, timsko delo in omogočanje tujih naložb oziroma PPP projektov, kar bi omogočilo nastanek novih delovnih mest. Na to nas opominja tudi MDS, ki ugotavlja in hkrati opozarja na pomembna dejstva, navedena v spodnjih vrsticah:

- Gospodarstvo Slovenije je v globoki krizi, zato so potrebne korenite spremembe, da izstopimo iz začaranega kroga (takojšnja in pametna dokapitalizacija bank na poštenih bilancah bi morala biti prioriteta), vendar bo denar brez prestrukturiranja gospodarstva, finančnega sektorja in privatizacij za banke vržen stran.
- Odplačevanje dolga požre 90 % zaslužka podjetij. Nov stečajni zakon bo ključen za hitro prestrukturiranje podjetij in razdolžitev podjetij, ki lahko preživijo in hiter konec tistih, ki ne morejo. V prihodnje bo treba spremeniti zakon, da bo povsem usklajen z mednarodnimi dobrimi praksami.
- Državna pomoč nefinančnim podjetjem je neučinkovita, ubija menedžerske iniciative in dobre prakse upravljanja podjetij ter izkrivlja konkurenčnost.
- Potrebna bo nova pokojninska reforma. Nujno bo potrebno zmanjšati tudi število zaposlenih (20 %), plače v javnem sektorju, socialne transferje, subvencije in število občin v Sloveniji, kar ne bo enostavno.

Vse, kar v Sloveniji ta hip počnemo, pa je čisto nasprotje od priporočil MDS. Čim več hočemo skriti pod preprogo, nismo dosledni, razvleči hočemo naše okrevanje na prihodnjih 20 let, socializirati zasebne izgube z davkoplačevalskim denarjem ne zato, da bi ozdraveli, ampak zato, da bi skrili, kako smo toksični. Lep angleški izraz, ki bi ga moral razumeti MDS - *we just paid you lip service*. Naša največja kazen je, da nam MDS to dovoljuje. Kazen se bo poznala na vaši denarnici, na vaši plači in to takoj, če ste vezani na slovenski trg, ne na državne posle. Čez čas tudi na plačah javnega sektorja in šele dolgo potem, ali pa sploh ne, na premoženju interesov. Ne nazadnje smo po lestvici ekonomske svobode (*Fraser Institut, CDN, 2014*) na 105. mestu skupaj s Siero Leone in Namibijo. Največje omejitve v Sloveniji omenjena lestvica vidi v **prevelikem državnem aparatu, neprožnem trgu dela, v poudarjanju regulative, krčevitem davčnem primežu, negativnem odnosu do tujih naložb, netransparentni državni porabi in ne nazadnje veliki birokraciji in šibki pravni državi!**

Razumljiva je misel prodekana ljubljanske fakultete za elektrotehniko (*T. Kotnik: Finance 2013*), ki pravi, da ni mogoče noben zagon gospodarstva prek državnih naložb, dokler se država zadolžuje po visoki obrestni meri, razen tega pa slovenskih javnih financ v trenutnih razmerah ni mogoče sanirati z zviševanjem davkov. To bo samo zaostriilo stavko kapitala in izpad naložb. Brez povečanja zasebnih naložb v Sloveniji ni možna gospodarska rast. A kdo to posluša in bere? Skoraj nihče, kajti politikom je za to malo mar, pomembna je le njihova prosperiteta in zaslužek in ko mandat mine, pač bo kar bo.

Vse večja brezposelnost med mladimi Evropejci je resen problem in Slovenija ni izjema. Celo večji od bančne in fiskalne krize. Ne moremo več ignorirati alarmantnih svaril uglednih evropskih humanistov, filozofov in sociologov, ki že dolgo opozarjajo, da bo imelo nesmiselno varčevanje in praznjenje državnih proračunov, iz katerih politiki financirajo banke, katastrofalne posledice. Ne samo zato, ker bo uničilo evropsko socialno državo, osiromašilo srednji sloj in »pokitajčilo« trg delovne sile. Posledice bodo širše, tudi medgeneracijske in celo varnostne (*radikalizem, skrajne ideologije, sovraštvo do tujcev itd.*). Na koncu pa bo zaradi izpada cele generacije Y in problematike starostnikov zaradi njihovega zamujenega razvoja škodo utrpelo tudi slovensko gospodarstvo.

Bo delno to rešil evropski semester? Kot poudarja EK strategija Evropa 2020 vsebuje vizijo socialnega tržnega gospodarstva Evrope za 21. stoletje. Samo razpravljanje, npr. o potrebnih reformah in nekatere določene gospodarske naloge niso dovolj. Manjka politična in moralna odgovornost politikov. To je problem, ki je praktično neresljiv, kar na splošno velja za Slovenijo.

Glavna naloga za izboljšanje stanja v Sloveniji bi morala biti zmanjšanje proračunskega primanjkljaja, sprejetje strategije upravljanja državnega premoženja, delna smotrna privatizacija oziroma solastništvo, strukturne reforme in ukrepi za razbremenitev gospodarstva. Prav tako bo potrebna nova pravičnejša pokojninska reforma, zmanjšanje števila zaposlenih v javnem sektorju med 20 do 30 %, znižanje ali celo ukinitve nekaterih socialnih transferjev in subvencij, zmanjšanje plač v javnem sektorju (predvsem šolstvu) in prevrednotenje šolskega sistema kot celote (ni mogoče, da doktorski študij traja 3,5 leta – je to hiperprodukcija teh kadrov brez kakršnih koli izkušenj, nas stane, ter pelje v večjo krizo) in zmanjšanje števila občin v Sloveniji. Upam, da bo to premier in s tem nova vlada zmogla in nam starejšim ter generaciji Y zagotovila svetlo in pošteno prihodnost na pravičnih temeljih.

Literatura

1. Cveto Pavlin, Slovenija je v prvem četrtletju med članicami EU najbolj povečala javni dolg, DELO, 22.7.2014. Dostopno prek: <http://www.delo.si/gospodarstvo/finance/slovenija-je-v-prvem-cetrletju-med-clanicami-eu-najbolj-povecala-javni-dolg.html>.

2. Professor Xavier Sala-i-Martin, Columbia University, Chief Advisor of the Centre for Global Competitiveness and Performance, The Global Competitiveness Report 2011-2012 in 2013/14, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2011, ISBN-13: 978-92-95044-74-6, ISBN-10: 92-95044-74-6.
3. Finance, Portorož poslovna konferenca, 25.10.2013 <http://www.finance.si/8350136/Kli%C4%8Di-M-za-umor>.
4. Erika Repovž, Slovenija na repu tujih investicij, DELO, 24.6.2014 <http://www.delo.si/gospodarstvo/finance/slovenija-na-repu-tujih-investicij.html>.
5. Blažej Kupec, Slovenija poraženka med novimi članicami EU, Finance 2.5.2014 <http://www.finance.si/8801623/Slovenija-pora%C5%BEenka-med-novimi%C4%8Dlanicami-EU?src=clades>.
6. Aleš Iglič, Slovenci smo svetovni prvaki v številu zaposlenih na državnih inštitutih, Finance, 7.1.2013 <http://www.finance.si/8330189/Ale%C5%A1-Igli%C4%8D-Slovenci-smo-svetovni-prvaki-v-%C5%A1tevilu-zaposlenih-na-dr%C5%Beavnihin%C5%A1titutih?src=pj070113>.
7. Jure Ugovšek, Pokojninska reforma bo sesula konkurenčnost zaposlenih na minimalni plači, Finance, 7.12.2012 <http://www.finance.si/8328047>.
8. Simona Toplak, Še 20 let revščine, Finance, 30.10.2013 <http://www.finance.si/8350367/Simona-Toplak-%C5%A0e-20-let-rev%C5%A1%C4%8Dine?src=pj301013>.
9. Dr. Florian Margan, 2012, Waiting for the Euro-zone economy in 2012/13 growth or decline? Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita Brno, 15.6.2012.
10. Dr. Florian Margan, 2012, Konkurenceschopnost EU v kontextu globalizované ekonomiky, ICEI 2012,
11. Ekonomická fakulta, Ostrava. Dr. Florian Margan, 2013, The competitiveness in the EU on the context of the globalized economy, Medzinárodná vedecká konferencia – Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dosledky, Univerzita v Žiline, Rajecké Teplice, Slovenská republika, 9-10/10.2013.
12. Dr. Florian Margan, 2014, Competitiveness of European countries and what is the role Europe Strategy 2020, Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta mezinárodných vztahů, Virt.
13. Dr. Florian Margan, 2014, What is the perspective eurozone and why is important bank union, Ostrava, VŠB, Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta.
14. Tadej Kotnik, Slovenci pozno v prvo službo, pa zelo zgodaj v pokoj, Finance, 30.10.2013 <http://www.finance.si/8350393/Slovenci-pozno-v-prvo-slu%C5%BEbo-pazelo-zgodaj-v-pokoj>.

15. EUROSTAT, Zaměstnanost a sociální politika, Měsíčník EU aktualit, č. 132, X/2014 <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/content/2014711STO52241/html/international-Youth-Day-how-the-EU-is-working-to-reduce-unemployment>.
16. Fraser Institut, Kanada.
17. Aleš Perčič, Slovenija po ekonomski svobodi v družbi Siera Leone, Namibije in Bolivije, Finance, 8.X.2014 <http://www.finance.si/8810716/Slovenija-po-ekonomski-svobodi-v-dru%C5%BEbi-Sierre-Leone-Namibije-in-Bolivije>.

Gabi Čačinovič Vogrinčič *

Spoštovanje otroštva

POVZETEK

Knjiga Tima Loremana (2009) *Spoštovanje otroštva*, je bila zame pomembna, saj odlično ubesedi kako zelo smo odrasli zasedli in zakrili svet otrok, kot smo mi odrasli znali, razumeli in potrebovali. Loreman pravi, da otroštvo spoštujemo, če varujemo posebnosti tega življenjskega obdobja, ki je, kot pravi avtor, v nevarnosti, da ga docela določimo in zapolnimo odrasli. Otrok danes skoraj več nima časa, ki bi bil »prazen« na način, da bi lahko sam z njim razpolagal. Spošтовati otroka pomeni spoštovati njegove posebnosti, spoštovati kompleksnost otroških svetov, ki jih premalo poznamo: spoštovati otrokov čas, še posebej sedanjost, spoštovati otrokovo uživanje otroštva, spoštovati otrokove odnose z drugimi, spoštovati otrokov prispevek družini in družbi, spoštovati otrokovo individualnost in različnost, spoštovati in sprejeti otrokove spretnosti in sposobnosti. Mislim, da je v sodobni šoli nepoznavanje in nespoštovanje otroštva skupaj z nepripravljenostjo, da se lotimo dela skupaj z otroki in mladimi ljudmi, velika ovira za nujne spremembe, ki jih potrebujemo za razumevanje šole in učenja skozi odnos med otroki in odraslimi. Učenec potrebuje učitelja, ki za ustvarjanje učenja zna biti njegov spoštljiv in odgovorni zaveznik v delovnem odnosu. Predstavila bom akcijsko raziskovalni projekt pomoči učencem z učnimi težavami, ki smo ga postavili na konceptu spoštovanja otroštva tako, da je v središču glas učenca in dobili presenetljive, nove in drugačne odgovore o pomoči, ki jo učenec potrebuje za uspešno delo.

Ključne besede: spoštovanje otroštva, učenci z učnimi težavami, glas učenca, delovni odnos, proces pomoči.

Uvod

Knjiga Tima Loremana (2009) *Spoštovanje otroštva* odlično ubesedi, kako zelo smo odrasli zasedli in zakrili svet otrok, kot smo mi odrasli znali, razumeli in potrebovali. Loreman pravi, da otroštvo spoštujemo, če varujemo posebnosti tega življenjskega obdobja, ki je, kot pravi avtor, v nevarnosti, da ga docela določimo in zapolnimo odrasli. Otrok danes skoraj več nima časa, ki bi bil »prazen« na način, da bi lahko sam z njim razpolagal.

Spoštovati otroka, pravi Loreman (2009: 3), pomeni spoštovati njegove posebnosti, spoštovati kompleksnost otroških svetov, ki jih premalo poznamo: spoštovati otrokov čas, še posebej sedanjost, spoštovati otrokovo uživanje otroštva, spoštovati otrokove odnose z drugimi, spoštovati otrokov prispevek družini in družbi, spoštovati otrokovo individualnost in različnost, spoštovati in sprejeti otrokove spretnosti in sposobnosti. V vsakem zapisanem elementu so kompleksne, a lepe naloge, najprej za odrasle, potem postanejo skupne. Moja teza je, da gre za soustvarjanje novega.

Spoštovanje otroštva se soustvarja z otrokom v pogovorih, ki soustvarjanje omogočijo. Soustvarjanje je proces, je občutljivo vzajemno dogajanje, ki predpostavlja spoštovanje, zanimanje, skrb. Če želimo pogovor z otrokom soustvariti, mu moramo zagotoviti odprt prostor za pogovor, kjer mi odrasli v vlogi spoštljivega in odgovornega zaveznika, omogočimo otroku izkušnjo, da je ekspert iz izkušenj. To so pogovori, ki soustvarjajo razumevanje in smisel: poslušati, slišati, odgovoriti in spet: poslušati, slišati odgovoriti. Poslušati otroka, da bi

razbrali smisel, razumeli govorico; da bi mu odgovorili, preverili, ali in kako razumemo; poslušati znova.

Govorim o soustvarjanju spoštovanja otroštva in s tem o velikih paradigmatiskih spremembah, ki so potrebne v razumevanju in ravnanju odgovornih odraslih ljudi. Soustvarjanje spoštovanja otroštva je velik izziv našega časa in pogoj za drugačen svet in v njem drugačno šolo.

Koncept spoštovanja otroštva potrebujemo najprej in nujno v šoli, saj v šolo pride vsak otrok, prav v šoli vsak otrok mora dobiti izkušnjo uspešnega učenja, skupaj z dragoceno izkušnjo spoštovanja. Mislim, da je v sodobni šoli nepoznavanje in nespoštovanje otroštva skupaj z nepripravljenostjo, da se lotimo dela skupaj z otroci in mladimi ljudmi, velika ovira za nujne spremembe, ki jih potrebujemo za razumevanje šole in učenja skozi odnos med otroci in odraslimi.

Šola, v kateri se spoštuje otroštvo je od vseh otrok, taka, da v njej napreduje vsak učenec. Vsak na svoj edinstven način, a tako, da dobi izkušnjo napredovanja, učenja, izkušnjo, da zmore. V šoli, ki spoštuje otroštvo, se učenje soustvarja, v procesu učenja se sliši glas učenca. Njegov glas se sliši tam, kjer je, na tisti točki, kjer se trenutno nahaja in od koder mora izhajati, da bi napredoval. Neznanje se ne kaznuje, nagradi se znanje. V odnosu med učiteljem in učencem je učitelj spoštljiv in odgovoren zaveznik učenca, ki je strokovnjak iz svojih izkušenj. Učenci soustvarjajo učni proces v učeči se skupnosti. V šoli imajo vsi čas za učenje in ponavljanje. Prav vsi, otroci in učitelji. V dobri šoli vsi učitelji učijo solidarnost in pomoč, sodelovanje nadomešča tekmovanje. Otroštvo se spoštuje.

V podporo viziji drugačne šole bom predstavila tudi akcijsko raziskovalni projekt pomoči učencem z učnimi težavami, ki smo ga postavili na konceptu spoštovanja otroštva tako, da je v središču glas učenca in dobili presenetljive, nove in

*Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani

E-naslov: gabi.cacinovic@fsd.uni-lj.si

drugačne odgovore o pomoči, ki jo učenec potrebuje za uspešno delo.

Prve poglobljene raziskave o učnih težavah v letih 2001-2002 in 2003-2005 so bile objavljene leta 2008 v monografiji z naslovom *Učne težave v osnovni šoli, problemi, perspektive, priporočila*, urednica je bila Lidija Magajna. Rezultat poglobljenega znanja, poznavanja in razumevanja kompleksnega pojava učnih težav je že omenjeno gradivo *Koncept dela: učne težave v osnovni šoli*. Potrebovali smo še dobre strokovne podlage za učinkovito uporabo Koncepta v osnovni šoli. Obsežen razvojno-raziskovalni projekt *Strokovne podlage za razvoj in uresničevanje Koncepta dela: učne težave v osnovni šoli* smo pripravile Pedagoška fakulteta in Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani. Za projekt smo pridobili sredstva Evropskega socialnega sklada in Ministrstva za šolstvo in šport.

Raziskovalno delo je teklo v letih 2008-2011. Rezultati tega dela omenjene raziskave so zbrani v monografiji *Učenci z učnimi težavami, Izvirni delovni projekt pomoči*, urednica Lea Šugman Bohinc, 2011. Gre za akcijsko raziskovanje uporabnosti koncepta soustvarjanje pomoči na način delovnega odnosa in oblikovanje strokovne podlage za učinkovit prenos Koncepta dela učne težave v osnovni šoli v šolsko prakso. (Čačinovič Vogrinčič, 2002, 2006). Koncept predvideva vzpostavljanje izvirnega delovnega projekta pomoči za učenca takoj, v prvem koraku predvidenega kontinuuma pomoči učencu (*Koncept dela: učne težave v osnovni šoli, 2008:36*).

Na devetih šolah smo vzpostavili izvirni delovni projekt pomoči za 18 učencev z učnimi težavami. V izvirnem delovnem projektu smo povezali vse udeležene: razrednika, ki je običajno nosilec projekta, učitelje, starše in strokovne delavce tako, da smo skrbno varovali prostor za glas učenca. Pomembna naloga je bila raziskati proces soustvarjanja pogojev, da učenec sam artikulira pomoč, ki jo potrebuje, da sam ubesedi želen izid in prvi možen korak, da bi ga dosegel. Delovni projekt povezuje vse udeležene v procesu pomoči učencu tako, da jasno definira prispevek posameznika, a vedno na način, da se odrasli učencu pridružimo. Učenec z učnimi težavami potrebuje pomoč in podporo, da bi premagal težavo, ki ji brez pomoči ni kos. V izvirnem delovnem projektu skupaj z učencem soustvarjamo definicijo učne težave in pomoči, ki jo učenec potrebuje: pomoč razumemo kot proces soustvarjanja novih znanj, novih izkušenj, boljših izidov. Izvirni delovni projekt pomoči zagotavlja, da se v procesu spoštuje otroštvo in sliši glas učenca (Čačinovič Vogrinčič, 2011).

Spoštovanje otroštva

Loremanova model spoštovanja otroštva sodi med temeljna znanja današnjega časa. Njegovo definicijo smo že zapisali zgoraj (Loreman, 2009: 3): spoštovati otrokov čas, še posebej sedanost, spoštovati otrokovo uživanje otroštva, spoštovati otrokove odnose z drugimi, spoštovati otrokov prispevek družini in družbi, spoštovati otrokovo individualnost in različnost, spoštovati in sprejeti otrokove spretnosti in sposobnosti.

Ta dragocen seznam potrebujemo starši, učitelji, vsi strokovnjaki, ki odločajo v življenju otrok. Meni je dragoceno izhodišče za delo na razvoju koncepta soustvarjanja učenja in utemeljevanju koncepta delovnega odnosa soustvarjanja in

izvirnega delovnega projekta pomoči, ki temeljita na spoštovanju otroštva.

Moja teza je, da se družina mora prva odzvati in sprejeti novo nujno nalogo tega tisočletja: soustvarjanje spoštovanja otroštva na način, da zagotovi odprt prostor za pogovor. To je nova, težka naloga in je možna, če spoštujemo otrokov čas, skupno sedanost. Gre dobesedno za soustvarjanje novega.

Za ravnanje spoštovanje otroštva potrebujemo čas. V naši raziskavi se je pokazalo, da je spoštovanje otrokovega časa in sedanosti z njim, najbolj krhko in ranljivo. Vemo, da učenec meri in doživlja čas drugače, a v svetu odraslih veljajo le naše mere. Prvo, kar v šoli naredimo je, da otroka utesnimo v odrasle meje: vse se meri, povsod se hiti, določa, odmerja, zahteva, preverja in ocenjuje v času, ki se zdi samo po sebi umeven okvir. Učencu, otroku, onemogoča, da bi se s časom učil ravnati.

Neoliberalni svet nam odraslim dokončno jemlje čas in mi smo na to pristali. Čas si moramo priboriti nazaj takoj, otroci ne morejo čakati. Pogosta pritožba odraslih v projektu je bila, da si učenec vzame preveč časa, da potrebuje preveč časa, da zavlačuje, da bi lahko prej in hitreje. Odrasli v otrokov svet vnašamo zmedo, kar ne podpiramo otroka, da se uči ravnati s časom po svoje, na svoj način. Pri našem delu v izvirnih projektih pomoči smo imeli težave s tem. Šele dovolj časa v varnem prostoru za pogovor je prineslo glas učenca, ki nam je povedal o času, kot ga razume in v njem zmore.

Enako težek ali morda težji učinek nespoštovanja otroštva je, da učencu in sebi jemljemo sedanost. Zdi se kot da v šoli zmanjkuje časa za sedanost z učenci, za postanek z njimi. Večina odnosnega se vrti okrog preteklosti (kaj je učenec naredil, česa ni...) in v bodočnosti, (kaj je treba, popraviti oceno, spremeniti ravnanje). Iz pouka izginja proces, čas skupnega dela in živega procesa učeče se skupnosti, ki si jo delijo učenci in učitelji v vsakokratni sedanosti.

Pa vendar je čas, ko smo z učencem, najbolj dragocen čas. V sedanosti se vedno znova zgodi cel dragocen krog: učencu se pridružimo, ga sprejmemo tam kjer je, mu odgovorimo, da bi se on pridružil nam v varnem procesu raziskovanja in soustvarjanja med učiteljem, ki je učenčev spoštljiv in odgovoren zaveznik, in učencem, ki je ekspert iz izkušenj, kot imamo navado reči. Tako se soustvarjajo nove možnosti.

V izvirnih delovnih projektih smo morali premagati in smo premagali strah pred sedanostjo, o kateri govori E. Von Baunmuhl, ko pravi, da je čas, ko smo z otrokom, najbolj dragoceni čas, ki ga ni mogoče z ničemer nadomestiti (Von Baunmuhl, 1979). Morda je najpomembnejši prispevek naše raziskave prav postavljanje okvira, vzdrževanje in varovanje časa za delo v vsakokratni sedanosti. Koncept delovnega odnosa soustvarjanja temelji na živem, ustvarjalnem delu v sedanosti.

Odrasli, ki se učimo spoštovati otroka skupaj z njim, bomo boljše varovali življenjski svet otroka, njegovo pravico do boljše prihodnosti in njegovo upanje, da mu bo dobro. Ne bomo mogli zlahka zožiti odnosa z otrokom zgolj na delo z učno težavo. Z Loremanom bi vsem nam rada povedala: moramo se naučiti spoštovanja otrokovega veselja in užitka, njegove odnose z drugimi, bolj spoštljivo videti, kaj da svoji družini, kaj nam prinese v razred, spoštljivo raziskovati njegove spretnosti in sposobnosti, ko sprejmemo njegovo različnost.

Prav v šoli je vprašanje, v čem otrok uživa, zanemarjeno, a pomembno vprašanje in učitelj mora vedeti zanj in spoštljivo ravnati z užitki in veseljem. V izvirnih delovnih projektih pomoči z učenci imamo vedno čas za proslavljanje, za postanek v veselju in radosti.

V solidarni učeči se skupnosti so odnosi delovna tema, saj se jih učenci morajo učiti razumeti, vzpostavljati, spreminjati. V izvirnih delovnih projektih pomoči z učenci imamo vedno čas za proslavljanje, za postanek v veselju in radosti.

O prispevku učenca šoli, družini, prav tako nismo vajeni misliti, a nas stroka in odraslost zavezuje, da to delamo. Ne štejejo le spretnosti in sposobnosti, ki jih šola zahteva. Štejejo vse spretnosti in sposobnosti otroka, ker so dragocena človeška bogastva.

V dobri šoli vsi učitelji učijo solidarnost in pomoč, sodelovanje nadomešča tekmovanje.

Soustvarjanje pomoči v šoli

S konceptom soustvarjanja v delovnem odnosu, kjer smo odrasli spoštljivi in odgovorni zavezniki otrok, ki so strokovnjaki iz svojih izkušenj, smo prinesli najprej varen prostor, da učenec zase in za nas začne raziskovati o času zase, o uživanju, o odnosih z drugimi ... V konceptu soustvarjanja na način delovnega odnosa pa dobimo skupni okvir za odgovor na vprašanje kako. Kako bomo spoštovali, kako bomo vedeli? Potrebujemo tak odnos in tak pogovor, da nam otrok pove o uživanju, o odnosih z drugimi, o svoji edinstvenosti, o sedanjosti, kot jo vidi prav zdaj, o prispevku družini in družbi, o spretnostih in sposobnostih. Da pove, izkusi, pokaže in dobi izkušnjo, da je viden, slišan. Ne gre samo zato, da mi spoštujemo, otrok potrebuje izkušnjo o našem spoštovanju. Zato potrebujemo pogovore, ki se nikoli ne končajo, neskončne možnosti, da se preizkusi, da se preizkusimo skupaj. In potrebujemo čas za sedanjost z otrokom.

Proces soustvarjanja se je začel že prav prvega dne in že prav prvega dne so učenci prevzeli svoj delež, mi odrasli pa smo vstopili v učenje spoštljivega ravnanja. Sodelovanje smo začeli, kot ga običajno začnemo: v fokusnih skupinah (učenci, starši, učitelji, svetovalni delavci) in potem skupaj, v plenumu.

Prav učenci so nam ubesedili temeljna izhodišča za raziskovanje učinkovite učne pomoči. Tri pomembne stvari so nam povedali. Iz uvodne predstavitve so posvojili mojo razlago besede pomoč in procesa pomoči. Bistvo pomoči, sem jim rekla, razumemo, če besedo zapišemo drugače. Pomoč je v resnici *po moč*. Učenec prihaja *po moč*, da bo imel *več moči* in ne manj, da bo zmogel! Povedali so nam, da si prav to želijo. In z velikimi črkami izpisali na tablo besedo PO MOČ. Opisali so nam pomoč, ki si jo želijo: da bi se učiteljica usedla k učencu in mu razložila snov, tako, da jo bo res razumel. In da bo vztrajala pri njem, potrpežljivo počakala. Ker potrebujejo čas. Lahko zapišemo: da se spoštuje učenčev čas. In končno so nam povedali, da hočejo znati, hočejo biti dobri učenci. In še posebej spoštovanja vredna izjava: moramo razumeti, da bi se lahko naučili.

Tako so učenci jasno povedali, kaj je želeni izid: hočejo znati, hočejo biti dobri učenci, a zato potrebujejo *po moč* za več moči, da bodo zmogli. In učitelja, ki bo znal razložiti, to hotel in bil potrpežljiv.

Od tega dne so to bili cilji projekta, a za vsak korak v želeno smer smo potrebovali glas učenca. Potrebovali smo njegovo razlago izkušnje »več moči«. Učenec je poročal o veselju, da zdaj ve, česa ni znal ali kako se naloga naredi. Učenci so nam poročali o tem, kaj deluje in česa ne znajo uporabiti ali ne potrebujejo. Brez učenke ne bi mogli razumeti, kaj je drugače zdaj, ko se ne boji. To so vsakokratne teme delovnih pogovorov. Ne moremo biti uspešni, če v središče ne postavimo učenčevega glasu. Tako preprosto je: kako naj vemo brez učenčevega deleža, ko vendar gre za njegovo potovanje. Vsi učenci so napredovali, starši, učitelji in raziskovalke smo se spreminjali, pogosto presenečeni smo se učili gledati na učence iz perspektive moči in jim nuditi podporo in pomoč.

Prav to smo počeli v izvirnih delovnih projektih pomoči. Varovali smo učenčevu edinstvenost, ko smo se pridružili njegovemu razumevanju učne težave, varovali smo njegovo samospoštovanje, ko smo soustvarjali izkušnje kompetentnosti, skrbeli smo za to, da je delal brez strahu, v prijaznem sodelovalnem odnosu, da ni bil ponižan in zavrnjen v svoji skrbi in nemoči. Varovali smo spoštljivo in odgovorno zavezništvo v prijaznih odnosih. Varovali smo njegov občutek lastne vrednosti, ker smo ga podpirali pri uspešnih oblikah učenja. Podpirali smo njegov pogum za spremembe, nove oblike učenja. Podpirali smo ga, da zdrži negotovost in nemoč, tako da smo soustvarjali uspešne rešitve. Skupaj z njim smo proslavljali vsak uspeh.

Skrbno branje vseh zapisov izvirnih delovnih projektov pomoči jasno pokažejo, kako trdo so delali učenci – vseh osemnajst! Učenci so bili v središču, oni so na svoj enkratni način znali in mogli opraviti delo. Nismo jih pustili same, podpirali smo jih v njihovih prizadevanjih, a oni so kazali pot vsem nam.

Pri miru smo jih pustili, ko smo se naučili, kako se moramo ustaviti na meji, ki so jo učenci znali postaviti zase. To je meja, ko odrasli spremenimo soustvarjanje v prepričevanje. Spomnim se pogovora z učenecem, ki je odločno odklonil pomoč očeta. Ni hotel delati z njim in pika. Oče se je ponujal in smo se zapeljali v prepričevanje. Odrasli – starši, učitelji, raziskovalke, vsi smo imeli predloge, kako bi si olajšal ali organiziral učenje K sreči smo se morali ustaviti in res pustiti učenca pri miru, da je sam našel način, kako se bo rešil iz slabih ocen pri biologiji. Odločil se je, da bo sam, brez pomoči. In uspelo mu je.

Odločitev za spoštovanje otroštva je pomembna: moramo se odločiti in se začeti učiti skupaj z otroci. Ponavljam: ni običajno, še ni na programu.

Kako soustvarimo učno pomoč, tako, da spoštujemo otroštvo? V delovnem odnosu, kjer nastajajo individualni projekti pomoči (Čačinovič Vogrinčič, 2008, 2011). To pomeni upoštevati prav vse elemente: dogovor o sodelovanju, instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje rešitev, osebno vodenje (spoštljiv in odgovoren zaveznik, eksperta iz izkušnje!), etika udeležnosti zagotavlja sodelovanje vseh, ki jih učenec potrebuje. O tem, da je delo iz perspektive moči pogoj za soustvarjanje pomoči ni več dvoma, kot ni dvoma v pomen sedanjosti in soustvarjanja znanja za ravnanje.

Procesi podpore in pomoči učencem v našem projektu in vse moje delo v teh dolgih letih mi dokazujejo, da je koncept delovnega odnosa dober okvir za varovanje glasu učenca in

procesa soustvarjanja vseh udeleženi. Zato mislim, da se ga moramo naučiti, ga usvojiti tako, da smo v njem udobno nameščeni. In delati.

Dogovor o sodelovanju vsakokrat prepreči, da bi kar zdrsnili v delo, ne da bi si povedali, da začenjamo in ne da bi si povedali, kje smo in kaj dobrega, se je zgodilo, da bi se lahko soočili tudi s slabim. Soustvarjanje rešitev se začne, ko učenec opredeli problem na *instrumentalni* način, torej tako, da začne raziskovanje želenih izidov in razmislek o lastnem prispevku. V procesu soustvarjanja rešitev je že sporočilo upanja na spremembo.

Delovni odnos je *oseben odnos*. To je poudarek, ki ga prinašamo v šolo. Oseben je v odgovorni zavzetosti. Skrb in podpora, ki jo potrebuje učenec z učnimi težavami, ne more biti neosebna. V šoli učitelj učenca vodi k dobrim izidom – k uspešnem učenju ali omilitvi težave. Pomembna izkušnja učenca, da je spoštovan, je lahko samo osebna izkušnja v dialogu in sodelovanju z učiteljem in sošolci. V procesu osebnega vodenja odrasli ustvarjamo varovalne dejavnike za otroke, ko soustvarjamo izkušnjo, da skrbimo zanje in jih podpiramo, ko jim zagotavljamo, da se jih sliši, ko jim sporočamo, da pričakujemo spremembe v dobrem in vztrajno delamo na so – raziskanih želenih in možnih korakih.

Etiki v šoli ali etiki učitelja se dodaja *etika udeleženiosti* v raziskovanju in soustvarjanju pomoči ali znanja, ki nastaja. Etika udeleženiosti je temeljni koncept nove paradigme v odnosih soustvarjanja pomoči in učenja v šoli: Učitelj ni več edini posestnik resnice, tudi odrasli v izvirnem delovnem projektu pomoči nismo edini posestniki resnice – resnicam odraslih dodajamo resnico učenca. Zato potrebujemo prijazen in spodbuden delovni odnos podpore, v katerem se resnično soustvari novo znanje.

Vsi izvirni delovni projekti pomoči so temeljili na *perspektivi moči*, skrbno smo so raziskovali in razvijali dobre izkušnje, uspešne rešitve, dobre predloge, znanje, talente. Pa tudi hrepenenja, sanje o uspehu, vizije. Pogosto smo uporabljali metaforo o pol polnem kozarcu, ki je tudi pol prazen. Najprej smo skupaj raziskali kaj že imamo v kozarcu, kaj že učenec zna, kakšne dobre izkušnje ima, kdo mu je že učinkovito pomagal, kaj je drugače, ko mu gre pri matematiki dobro. Učencem je bila prispodoba všeč, bila je uporabna.

Ne morem, da ne bi v podporo tako v temelju nujnem ravnanju iz perspektive moči spet enkrat navedla meni tako ljubi citat D. Saleebeya (1997: 3), a že tako, da sem besede socialni delavec in klient nadomestila z besedama učitelj in učenec.

”Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar delaš kot *učitelj*, utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olupšati, raziskati in izkoristiti *učenčevo* moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove oviranosti in nesreč.”

V podkrepitev še meni prav tako ljubo za šolo prilagojeno misel Harlene Anderson (2007, str. 35), ki pravi »Kako lahko *učitelji praktiki* ustvarijo take odnose in pogovore s svojimi *učenci*, da omogočijo vsem udeležencem dostop do lastne ustvarjalnosti in razvijajo možnosti tam, kjer se je prej zdelo, da jih ni?«

Koncept delovnega odnosa je učinkovita opora *ravnanju* v *sedanjosti* in pisali smo o tem, kako pomembno je, da varujemo

čas učencem. Skrbno ravnanje v sedanjosti nikakor ne pomeni nespoštovanje preteklosti. Preteklost je pomembna, a v procesu dela nas zanimajo predvsem dobre pretekle izkušnje in uspešne izjeme v ravnanju z učno težavo.

Znanje za ravnanje odnosu med učiteljem in učencem pomeni, da učitelj pove, pojasni, kaj želi, kaj predlaga, kaj vidi, pa tudi, kako pomaga, na način, da je učencu razumljivo in preverljivo.

V delovnem odnosu lahko uporabimo elemente kratke, v rešitev usmerjene družinske terapije (Čačinovič Vogrinčič, 2008). Če se osredotočimo na uspeh, se bodo dobre spremembe zgodile. Osredotočiti se moramo na to, kar bo dobro za učenca in ne na njegove motnje in napake. Kolikokrat ste lahko razbrali v tem zapisu: že govor o rešitvah (glej instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev!) prinese spremembe. A ta zavesten premik od govora o problemu k govoru o rešitvah zahteva odločitev, napor in prakso. In spremembe imajo to čudežno lastnost, da izzovejo še več sprememb. Raziskovanje izjem je še en pomemben vir soustvarjanja rešitev. Dobre izkušnje, uspeh pri biologiji, ki se je učenec bolj bal kot slovenščine, so dober vir za uspešno učenje slovenščine. Pogosto naši učenci svojih virov niso poznali, niso jih poznali starši. Pri delu smo se tudi skupaj naučili, da nikoli ne govorimo o negativnih ciljih Ne »nočem dobiti cveka iz matematike«, temveč »hočem dobiti trojko iz matematike«.

V naše pogovore smo vnesli jezik socialnega dela (Čačinovič Vogrinčič 2010). V odnosu smo govorili na način soustvarjanja pomoči. Govorili smo jezik, ki je ubesedil posebnosti procesov pomoči in sam koncept pomoči na način, da opiše ravnanje: govorili smo o soustvarjanju pomoči, o delovnem odnosu, o izvirnih delovnih projektih pomoči. Uporabljali smo jezik sprememb, saj smo vedno skupaj ubesedi uresničljivo, najmanjši možni korak v smeri želenih zidov. Varovali smo spoštovanje otroštva kot spoštljivi in odgovorni zavezniki učencev, ki so za nas bili eksperti iz izkušenj v procesih pomoči. Dosledno smo govorili iz perspektive moči, v procesu pomoči in podpore se raziskujejo viri.

Zaključek

Vseh naših osemnajst učencev je uspelo. Vstopili so v delovni odnos in trdo delali. Izboljšal se je njihov uspeh, a izboljšala se je tudi kvaliteta njihovega življenja. Pa ne samo življenje učencev, tudi staršev, učiteljev, svetovalnih delavcev in nas raziskovalcev. Skupaj smo soustvarili možnost za to, da so delali z vsem srcem, kot bi rekel Jorge Bucay (2011). Verjamem, da prav vsakemu učencu pripada možnost, da z vsem srcem poskusi znova.

Učenje je sodelovalna in soustvarjalna praksa, ki poveže učitelja in učence v učečo se skupnost, ki raziskuje in ustvarja nova znanja. Soustvarjanje učenja v pogovoru omogoča premik od običajne predaje znanja od učitelja k učencu in nazaj, k izkušnji, da je znanje skupna, soustvarjena last. Definicija znanja ni samo ena, učiteljeva, ki jo mora učenec prevzeti. Učenje ni več zgolj individualen proces, ki je namenjen samo posamezniku, temveč je hkrati tudi dragocena vaja v sodelovanju. Učeca se skupnost omogoča raziskovanje pluralnosti znanja in dragoceno izkušnjo sodelovanja in

bogastva raznolikosti. Slišijo se vsi glasovi v razredu, dela večglasna učeča se skupnost.

Vsak otrok se uči iz svoje izkušnje, uči se od drugega in uči druge! Tako nastajajo fantastične sestavljanke raznolikega, usvojenega in uporabnega znanja. Učitelj se pridruži učencu, učenec se pridruži drugemu učencu, učenec se pridruži učitelju. Vse je tu: poslušati, slišati, pogovarjati, odgovarjati. Vse nujne elemente za ta premik že imamo: etiko udeležnosti in paradigmo moči. Za novo tisočletje mora šola prinesiti dragoceno izkušnjo spoštovanja otroštva, sodelovanja in odprtosti k prihodnosti, ki jo je treba ustvariti, in to s sodelovanjem, ki je soustvarjanje. Sodelovanje, ki je smiselno, je temeljna izkušnja, ki jo potrebujemo za življenje v svetu. Tudi iz naših raziskav smo se naučili, da je izkušnja sodelovanja učinkovitejša in lepša pot do znanja kot je tekmovanje vseh proti vsem.

To je etika udeležnosti v razredu! Tudi učitelj nima končne besede, ker svojemu prispevku dodaja odzive vsakega učenca, jih uči, da skupaj razmišljajo, da drug drugega spodbujajo in poslušajo. Tako vsak udeleženi v procesu učenja znanje, ki ga raziskuje in pridobiva, širi s razumevanjem in izkušnjami vseh, ki se učijo skupaj.

Literatura

1. H., Anderson., Gehart D. (ur.) (2007). Collaborative Therapy. New York, London : Routledge.
2. Braunmuhl, E. von (1979). Zeit fur Kinder. Frankfurt amMain: Fischer.
3. Čačinovič Vogrinčič, G. (2002), Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. Socialno delo, 41 (2): 91–97.
4. Čačinovič Vogrinčič, G. (2006), Socialno delo z družino. Ljubljana. Fakulteta za socialno delo.
5. Čačinovič Vogrinčič, G.(2008), Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
6. Čačinovič Vogrinčič, G. (2010), Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela. Revija Socialno delo, 49/4.
7. Čačinovič Vogrinčič, G. (2011), Soustvarjanje v delovnem odnosu: izvirni delovni projekt pomoči. V: Šugman Bohinc, L. (ur.) Učenci z učnimi težavami, Izvirni delovni projekt pomoči. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Ministrstvo za šolstvo in šport.
8. Čačinovič Vogrinčič, G. (2013) Spoštovanje otroštva. V:Kodele, T., Mešl, N. Otrokov glas v procesu učenja in pomoči. Ljubljana: zavod RS za šolstvo.
9. Hoffman, L. (1994), A Reflexive Stance for Family Therapy. V: Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.), Therapy as Social Construction. London: Sage. (7–24).
10. Kodele, T., Mešl, N. (2013), (ur.), Otrokov glas v procesu učenja in pomoči. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
11. Koncept dela Učne težave, programski svet Republike Slovenije (2007). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. Zavod RS za šolstvo.
12. Loreman, T. (2009) Respecting Childhood.london, New York: Continuum.
13. Magajna, L. (2008), (ur.) Učne težave v osnovni šoli, Problemi, perspektive, priporočila Ljubljana: ESS, Ministstvo za šolstvo in šport, Zavod SRS za šolstvo.
14. D. Saleebey (1997), The Strength Perspective in Social Work Practice. New York: Longman.
15. Šugman Bohinc, L. (ur.) (2011), Učenci z učnimi težavami, Izvirni delovni projekt pomoči. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Fakulteta za socialno delo.

Ivan Rihtarič*

Vojna posojila na Spodnjem Štajerskem v prvi svetovni vojni

POVZETEK

Najpomembnejši finančni projekt v Avstriji med prvo svetovno vojno so bili razpisi in izvedba vojnih posojil. Pri teh akcijah se je Avstrija zgledovala po zaveznici Nemčiji. Ob razpisih so se sklicevali pri prebivalstvu na patriotizem in vdanost cesarju ter obljubljali vračilo posojenega denarja s primernimi obrestmi (6,5 % v letu 1915 in 5,5 % v letu 1916). V osmih razpisanih posojilih se je zbralo dobrih 33 milijard kron iz najrazličnejših virov. Vojno posojilo so vpisovali posamezniki, firme, javne ustanove, banke in posojilnice, zbral se je denar v šolah in cerkvah, itd. Zgled sta jim bila tudi oba avstrijska cesarja (Franc Jožef v drugem posojilu 10 milijonov in Karel v šestem s 24 milijoni kr).

Država je blagajno polnila tudi še z raznimi davki, ki pa so pri prebivalstvu vzbujali nezadovoljstvo. Padala je tudi vrednost denarja (ob koncu vojne že 150 % padec predvojne vrednosti). Kljub zelo katastrofalnemu splošnemu stanju v državi, pa je časopis »Štajerc« še vedno objavljaval prav do konca vojne (oktober 1918) rezultate loterijskih žrebanj v Gradcu in Trstu.

Ključne besede: prva svetovna vojna, Avstrija, denar, vojna posojila.

V prvi svetovni vojni sta se spopadla dva vojaško - politična tabora, Antanta (Anglija, Francija, Rusija) in Centralne sile (Nemčija, Avstro-ogrska ter do 1915 Italija). V obeh taborih je sodelovalo še nekaj manjših držav, tako npr. še Srbija in Črna gora na strani Antante. Po podpisu tajnega londonskega sporazuma je Italija prestopila v tabor Antante, saj so ji bili med drugim obljubljeni tudi deli slovenskih dežel.

Za vodenje tako zahtevnih vojaških operacij, ki so se med drugim odvijale tudi v kolonijah v Afriki in Aziji, je bilo potrebno veliko finančnih sredstev. V Avstro - ogrski monarhiji je bila v tistem času plačilno sredstvo krona (v nadaljevanju: K) Bankovci in kovanci so bili tiskani oz. kovani dvojezično (nemško-madžarski).

Za ilustracijo si oglejmo nekaj cen iz tistega obdobja: plača viničarja je bila 600 K letno, dunajski zrezek je stal 1915 leta 1,5 K, živa teža vola 1 kg = 2 K, tobak (25 gramov) 1 K. V obdobju 1914 do 1918, to je v času trajanja svetovne vojne, so se podražili (v %) sladkor 30, pivo 200, čevlji 300, vino 400, svinjska mast 500, fižol 1900 in suhe fige 2500.

Časopis Štajerc, ki je izhajal na Ptuj kot tednik v slovenskem jeziku, bil pa izrazito pro avstrijsko orientiran, je ob izbruhu vojne julija 1914 zapisal svojim bralcem: »Ne bojte se za svoje denarne hranilne vloge...ne dvigujte denarja...najvarneje je v Šparkasi...!« in »Vaša domoljubna dolžnost je redno plačevanje vseh davkov...« ter »Vpisovanje ni darovanje ampak posojanje denarja državi...vračila bodo s primernimi obrestmi...!«.

Država je v obdobju 1914-1918 razpisala osem vojnih posojil: 1914 (eno), 1915 (dve), 1916 (dve), 1917 (dve) in 1918 (eno).

Prvo vojno posojilo (16. - 24. november 1914): vplačilna mesta so bila v hranilnicah, poštnih in davčnih uradih in privatnih bankah. Vplačati je bilo potrebno 10 % takoj, ostalo pa do konca leta 1914. Skupno je bilo vplačanih 1,441 milijonov K in 800 milijonov na Ogrskem. Država je načrtovala tudi uvedbo vojnega davka po progresivni lestvici. Zavarovalna hiša Phoenix iz Eggenberga pri Gradcu je ponujala tudi zavarovanje vojakov oz. njihovih družin.

Tudi Francija je načrtovala razpis vojnega posojila za 10 milijard francoskih frankov.

Drugo vojno posojilo (8. - 29. maj 1915 ter podaljšek do 5. julija): za vzpodbudo državljanom je poskrbel cesar Franc Jožef, ki je vpisal »iz svojega žepa« 10 milijonov K (5 za Avstrijsko in 5 za Ogrsko polovico države). Skupno je bilo vpisano v Avstriji 2,5 milijona K in na Ogrskem 1,12 milijona K. Država je načrtovala tudi plačilo davkov od daril, dediščin in zavarovalnih premij, s čimer bi zbrali 25 milijonov K.

Tretje vojno posojilo je bilo razpisano v sredini oktobra 1915. Za celotno državo se je načrtovalo, da se bo zbralo 4.015 milijona K, od tega za Štajersko 271 milijonov K. Tako je npr. Mestna hranilnica v Mariboru darovala kar 30 000 K v dobrodelne namene (5000 K za Rdeči križ, 5000 K za proteze, 10 000 K za slepe ter 10 000 K za vojaške vdove). Konec leta 1915 je bila vrednost K v švicarski banki naslednja: za 100 švic. frankov je bilo potrebno dati 136 K.

Četrto vojno posojilo (april - maj 1916): Vpisano posojilo je država obljubila obrestovati z 5,5 % mero. Obveznice so bile od 25 K dalje. Doba vračanja obveznic je bila določena na 40 let in bi tako zadnji obroki bili izplačani daljnjega 1956 leta. Omenim naj samo nekaj primerov vpisanih posojil: Občinska hranilnica v Mariboru (3 milijone K), Mestna hranilnica Celje (1,5 milijona K), Mestna hranilnica Ptuj (1 milijon K), Tovarna Westen iz Celja (300 000 K), Pivovarna Reininghaus iz Gradca (600 000 K), grof Fünfkirchen iz Gornje Radgone (40 000 K), Firma Puch iz Gradca (500 000 K). V Mariboru je bilo zbrano

*E-naslov: ivan.rihtaric@gmail.com

od 2280 strank kar 12 milijonov K. Do koca maja 1916 je bilo vpisanih za 4,442 milijarde K oz. za 10 % več kot v 3. posojilu. Vrednost K je bila pred svetovno vojno 1 nemška marka = 1,18 K, zdaj pa 1 nemška marka = 1,56 K.

Peto vojno posojilo (november 1916, podaljšani rok do 10. januarja 1917): Avstro-ogrska je vzpodbudila njena zaveznica Nemčija, ki je sama razpisala posojilo za 12 milijard mark, da se je država odločila za novo posojilo. Razpis je bil še pred smrtjo cesarja Franca Jožefa. Do januarja 1917 je bilo vpisanega posojila za 2,412 milijarde K, od tega 302 milijona K na Štajerskem. Posojilnice so vpisale kar 9,5 milijona K. Nekaj primerov vpisanega posojila: Ptujskim okrajni zastop (3 milijone K), Okraj Ormož (1 milijon K), občina Ormož (100 000 K), mariborski okraj (1 milijon K), mesto Gradec (15 milijonov K) in Ljutomer (100 000 K). Država je omejila tudi odliv denarja katoliške cerkve v Vatikan, kar je vzbudilo veliko negodovanja v cerkvenih krogih.

Šesto vojno posojilo (10. maj – 8. junij 1917): Novi cesar Karel I. je vpisal 12 milijonov K za Avstrijski in 12 milijon K za Ogrski del države. Skupno je bilo vpisanega za 4,9 milijarde K posojila. Časopis Štajerc je bralce vzpodbujal, »saj smo v dobi, ki je posebno važna za srečen konec vojne«. Država je še kar spretno krmarila, med prihodki in izdatki. Tako je kljub hudi finančni stiski zvišala draginjske doklade upokojenim državnim uradnikom, vdovam in sirotam ter za to porabila 10 milijonov K.

Sedmo vojno posojilo je bilo razpisano v sredini novembra 1917, to je že pol leta po vstopu ZDA v svetovno vojno. Do februarja 1918 je bilo vpisanega že 6,04 milijarde K. Štajerc je bralce Patriotsko pozival: »...Domovina mora živeti...naprej, zunaj z orožjem, doma z denarjem...zato podpiši!«. Prvič se je v času svetovne vojne pojavila v časopisu tudi kritična misel o smislu vojnih posojil: »...49 milijonov K nas stane vojska vsak dan...kaj vse bi se dalo narediti v mirnem času za ta grešni denar?...šole, bolnice, čitalnice, muzeji...socialno zavarovanje...pa še ni videti konca...!«.

Osmo vojno posojilo (začetek junija – 17. julij 1918): Štajerc je še vedno navduševal bralce »posojilo bo pripomoglo h končni zmagi Avstrije«, kar pa je bila nerealna obljuba, saj se je že približeval konec vojne in s tem tudi poraz Avstrije. Cesar Karel I. je še ponovno vpisal 12 milijonov K (6 za Avstrijo in 6 za Ogrsko). Država je organizirala celo metanje letakov iz letal, ki so letela na liniji Gradec – Maribor – Ptuj – Radgona – Feldbach – Gradec. Štajerc je bralce svaril, da »brezvestni jugoslovanski hujskači odvrčajo ljudi od podpisovanja posojila...falote in izdajalce prijavite oblastem!«. Končna vsota osmega, zadnjega vojnega posojila je bila 5,763 milijard K.

Vsi ti ogromni denarni posli so seveda vplivali tudi na vrednost avstrijskega denarja na domačem, dunajskem finančnem trgu. Tako je bila situacija 12. avgusta 1918 naslednja: nemška marka proti avstrijski K (pred vojno 1 K 17 vinarjev, sedaj 1 K 65 vinarjev) ter švicarski frank proti avstrijski K (pred vojno 95 vinarjev, sedaj 2,5 K).

Približeval se je konec svetovne vojne, ljudje pa so še vedno igrali loterijo na Dunaju, Gradcu, Trstu in Linzu. Ob začetku vojne je bila razpisana loterija, srečka je stala 40 K. Glavni obljubljeni dobitki bi bil kar milijon K, če bi se prodalo 160 000 srečk.

Skupno je bilo vpisanih posojil za 34,763 milijard K in sicer:

Prvo posojilo.....	2,2 milijarde
Drugo.....	2,68
Tretje.....	4,2
Četrto.....	4,52
Peto.....	4,46
Šesto.....	4,9
Sedmo.....	6,04
Osmo.....	5,763

Konec oktobra 1918 je kapitulirala Avstro-Ogrska monarhija, na Martinovo novembra 1918 pa še Nemčija in končala se je prva svetovna morija.

In kaj je bilo ob koncu vojne z vpisanimi posojili oz. vložki posameznikov, firm, itd.? Vsi vložki so propadli, bili so izgubljeni in nikoli izplačane obljubljene glavnice z obrestmi. Denar za katerega so mislili, da bo rešil Avstrije in jo pripeljal do zmage, se je pokazalo, da le ni vedno vladar sveta!

Viri

1. Štajerc (letniki 1914 - 1918).

Literatura

1. Rihtarič Ivan, "Štajerc" in "Nemcem prijazni Slovenci" v prvi svetovni vojni, Murska Sobota 2004, str. 152 – 162.

Cvetka Grašič Kuhar*

Duktalni karcinom in situ kot predstavnik neinvazivnega raka dojke

POVZETEK

Rak dojke je najpogostejši rak pri ženskah. Povprečna starostno standardizirana incidenca (glede na svetovno standardno populacijo) je v letu 2008 v Evropski skupnosti znašala 70,7. Leta 2003 je Evropska skupnost izdala direktivo o izvajanju presejalnih programov po načelih dobre prakse. Prednost presejalnega programa je, da se rak odkrije v zgodnejši fazi, ko so možnosti zdravljenja in ozdravitve večje. S presejalno mamografijo se je močno povečala incidenca neinvazivnih rakov, kot je duktalni karcinom in situ (DCIS). Tako v nekaterih državah DCIS predstavlja že 20-30 % raka dojke. Glavni cilj zdravljenja DCIS je preprečitev nastanka invazivnega raka dojke. Zdravljenje je kirurško in obsevalno. Smiselno bi bilo DCIS beležiti ločeno od invazivnih rakov, z oznako, ki ne bi vsebovala besede karcinom.

Ključne besede: rak dojke, duktalni karcinom in situ, presejalna mamografija.

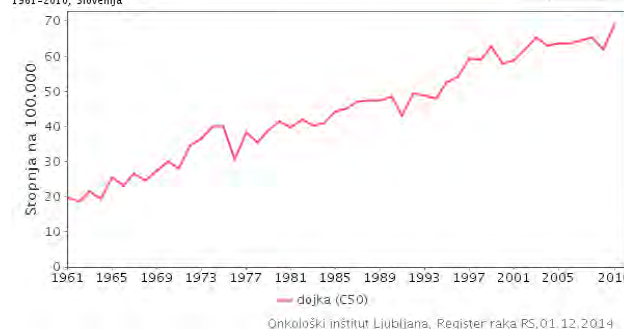
Uvod

Rak dojke je najpogostejši rak pri ženskah. V Sloveniji je bilo v letu 2010 vseh primerov raka med ženskami 6058, od tega 1269 primerov raka dojke, kar predstavlja 21 % rakov pri ženskah¹. Starostno standardizirana incidenca raka dojke (glede na svetovno standardno populacijo) se je v zadnjih 50. letih zvišala za trikrat (slika 1) in je v letu 2010 znašala 69,3 na 100 000 žensk. V letu 2008 je v 28 državah Evropske skupnosti za rakom dojke zbolelo okrog 450 000 žensk in umrlo okrog 140 000 žensk². Povprečna starostno standardizirana incidenca (preračunano na svetovno standardno populacijo) je v letu 2008 v Evropski skupnosti znašala 70,7, v Sloveniji pa 65,2 na 100 000 žensk^{2, 3}. Različna incidenca je tudi na račun različne dostopnosti organiziranih presejalnih programov. Tako je program za zgodnje odkrivanje raka dojke (DORA) v Sloveniji pričel v manjšem obsegu (ljubljanska regija) že v letu 2008, postopoma se je širil in trenutno zajema 35 % ciljne slovenske populacije žensk. Odzivnost je zelo dobra, saj 76 % vabljenih žensk opravi mamografijo. Glavni cilj je, da bi zajeli celotno slovensko populacijo žensk med 50. in 69. letom in bi izvajali pri njih mamografijo vsaki dve leti⁴. S tem naj bi se zmanjšala smrtnost za rakom dojke v tej skupini žensk za 35 %⁵.

Presejalni program za zgodnje odkrivanje raka dojke

V Evropski skupnosti je z organiziranim presejalnim programom prva začela Avstrija (leta 1974). Največjo incidenco ima Belgija (147,5 na 100 000 žensk), kjer je poleg presejalnega

Starostno standardizirana
incidenčna stopnja (svetovni standard)
dojke (CSO)
svetovni standard, ženske
1981-2010, Slovenija

Slika 1. Spreminjanje starostno standardizirane incidenčne stopnje raka dojke pri ženskah v Sloveniji (standard je svetovna populacija).

programa še vedno veliko oportunističnih mamografij (celo 80 % vseh diagnostičnih mamografij)².

Leta 2003 je Evropska skupnost izdala direktivo o izvajanju presejalnih programov po načelih dobre klinične prakse⁶. Vse ženske naj bi imele enak dostop do presejalnega programa, kvalitetnega zdravljenja in oskrbe po zdravljenju, ne glede na bivališče, socialni položaj, zaposlenost in izobrazbo.

Prednost presejalnega programa je, da se rak odkrije v zgodnejši fazi, ko so možnosti zdravljenja in ozdravitve večje. Prvi učinek implementacije presejalnega programa je zvečanje incidence raka, dolgoročni učinek (zmanjšanje smrtnosti) pa se pokaže šele čez nekaj let ali desetletij. Z uvedbo presejalnih programov sovpada tudi uvedba digitalne mamografije, preiskovalne tehnike z visoko senzitivnostjo in možnostjo elektronskega shranjevanja. Slabost presejalnih programov pa je, da ob visoki senzitivnosti digitalne mamografije z veliko

*Onkološki inštitut Ljubljana

E-naslov: cgrasic@onko-i.si

verjetnostjo odkrijemo tudi počasi rastoče rake in neinvazivne rake (med njimi duktalni karcinom in situ - DCIS).

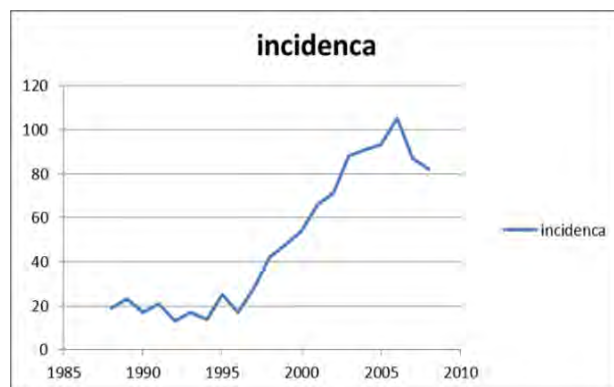
Duktalni karcinom in situ

DCIS pomeni, da gre za nenormalno proliferacijo celic duktalnega epitelijskega, vendar se spremembe ne širijo preko bazalne membrane⁷. Bazalno membrano openja še sloj mioepitelijskih celic, ki imajo vlogo zaviranja rasti tumorja. Čeprav ima DCIS v imenu besedo karcinom, praviloma ne daje zasevkov v pazdušne bezgavke in oddaljenih zasevkov, kar pa je tipična lastnost karcinomov. DCIS je med vsemi raki pred obdobjem presejalnih programov predstavljal 1-5 % vseh rakov dojke. Redko daje simptome (zatrtilina, krvavitev ali izcedek), povečini je DCIS asimptomatska najdba pri diagnostičnih preiskavah zaradi drugih vzrokov (npr. pri biopsiji). V obdobju presejalnih mamografij pa je slučajna najdba, ki se kaže kot mikrokalcinacije in jo je potrebno nadalje razjasniti. Incidenca DCIS se je z uvedbo presejalnih programov zvečala za desetkrat (pri Nizozemcih iz 3 na 34 in v ZDA iz 5,8 na 37,3 na 100 000 žensk^{8,9}).

DCIS je pri dednih oblikah raka direktni, pri ostalih pa neobvezni prekursor invazivnega raka dojke¹⁰. Raziskave, kjer opisujejo naravni potek DCIS, kažejo, da ta v 40% lahko napreduje v invazivni rak (interval do napredovanja je obratno sorazmeren z gradusom)¹¹. Tako pri nizkem gradusu DCIS lahko progredira v invazivni rak šele po večih desetletjih. DCIS se potrdi s pomočjo debelo igelne biopsije in histopatološkega pregleda.

Glavni cilj zdravljenja DCIS je preprečitev nastanka invazivnega raka dojke. Zdravljenje DCIS je lokalno: kirurško z odstranitvijo obolelega tkiva v zdravo. Če je DCIS lokaliziran, se odstrani le oboleli del dojke. Pri multicentričnih ali difuznih spremembah v dojkah pa se opravi mastektomija z odstranitvijo varovalne bezgavke. Po mastektomiji bolnici ponudijo možnost takojšnje rekonstrukcije z lastnim tkivom ali s tkivnim razširjevalcem, ki ga kasneje nadomesti stalna silikonska proteza. Po ohranitveni operaciji se glede na karakteristike DCIS in kirurške robove radioterapevtskega odloči za dopolnilno obsevanje operirane dojke. Po mastektomiji je ponovitev malo (okrog 1,4 %) ¹². Po ohranitveni operaciji je ponovitev do 30 %, od tega je polovica invazivnih rakov, polovica pa DCIS¹². Dopolnilno obsevanje zmanjša delež ponovitev za polovico, vendar pa ne zmanjša umrljivosti za DCIS¹³. Po dopolnilnem obsevanju se lahko pojavijo pozne posledice, ki pa so redke. Lahko se pojavi fibroza kože, pnevmonitis, srčne bolezni (0,03-3,5 %) ali nastanejo sekundarni tumorji (1 %; npr. rak druge dojke, pljučni rak, rak požiralnika, sarkom)¹⁴. Dopolnilno sistemsko zdravljenje v smislu preprečevanja oddaljenih zasevkov pri DCIS praktično nima vloge. Hormonska terapija pri DCIS, ki izražajo hormone receptorje, pride v poštev izjemoma, npr. pri ohranitveni operaciji, če bolnica ne prejme dopolnilnega obsevanja. Tamoksifen zniža incidenco kateregakoli dogodka (DCIS ali invazivnega raka v isti ali drugi dojki), vendar je potrebno zdraviti po nepotrebnem veliko število bolnic za malo učinka. Tako je potrebno zdraviti 50 bolnic 5 let, da se prepreči en invazivni rak v isti dojki¹⁵. Tamoksifen se uporablja tudi kot preprečitev nastanka invazivnega raka druge dojke. Pri bolnicah, ki so imele že DCIS, je potrebno zdraviti 54-67 bolnic 5 let, da

se prepreči nastanek invazivnega raka v drugi dojki¹⁵. Pri bolnicah z dedno okvaro se pri pojavu DCIS v eni dojki lahko pristopi k bilateralni mastektomiji, saj je celotno tkivo dojke podvrženo vplivu okvarjenega gena, gre za t.i. polje karcinogeneze¹⁶.

Slika 2. Incidenca duktalnega karcinoma in situ v letih 1988-2008 (vir: podatki Registra raka Slovenije).

Razprava

Medtem, ko je bila incidenca raka dojke v Sloveniji pred pojavom DORE nizka (slika 2), pričakujemo bistveno zvečanje, ko bo pokrila celotno ciljno populacijo žensk. S tem se bo zvečala tudi prevalenca žensk z rakom dojke. Prevalenca (število živih bolnic, ki so kadarkoli prebolele rak dojke), se je od leta 1961 zvečevala in je leta 2010 znašala 14 000 (slika 3). Bistveno vlogo pri interpretaciji pomena DCIS ima onkolog, ki bolnico zdravi. Predstaviti ji mora, da je to neinvazivni rak, ki ga je potrebno odstraniti, da ne bi nastal invazivni rak. K ločitvi DCIS od invazivnih rakov bi pripomogla klasifikacija DCIS izven sklopa raka dojke, z oznako, ki ne bi vsebovala besede karcinom. Bolnice bi to najverjetneje sprejele z olajšanjem. Tudi v strokovnih krogih obstaja dilema glede DCIS: a je rak, prekursor raka ali le marker za večji riziko za rak dojke¹⁷.

Slika 3. Prevalenca raka dojke v letih 1961-2011.

Zaključek

Z razširitvijo programa DORA pričakujemo zvečanje incidence neinvazivnega raka dojke. Cilj zdravljenja je preprečitev nastanka invazivnega raka dojke, zato je glavno lokalno zdravljenje.

Literatura

1. <http://www.slora.si/stevilo-novih-bolnikov>, dostop 1. 12. 2014
2. Altobelli E, Lattanzi A. Breast cancer in European Union: an update of screening programmes as of March 2014 (review). *Int J Oncol* 2014; 45(5) :1785-92.
3. <http://www.slora.si/starostno-standardizirana-stopnja>.
4. <http://dora.onko-i.si/novice/novica/article/107/index.html?cHash=89c957407f1d90944ad7455789635ad4>.
5. Vainio H, Bianchini F (eds): IARC Handbooks of Cancer Prevention. Volume 7. Breast Cancer Screening. IARC Press, International Agency for Research on Cancer, Lyon, 2002.
6. L 327/34 Council Recommendation of 2 December 2003 on cancer screening (2003/878/EC). Official Journal of the European Union. European Union, Brussels, L327/34-L327/37, 16.12.2003.
7. Burstein HJ, Polyak K, Wong JS, Lester SC, Kaelin CM. Ductal Carcinoma in Situ of the Breast. *N Engl J Med* 2004;350:1430-41.
8. van Steenbergen LN, Voogd AC, Roukema JA, Louwman WJ, Duijm LE, Coebergh JW, van de Poll-Franse LV. Screening caused rising incidence rates of ductal carcinoma in situ of the breast. *Breast Cancer Res Treat* 2009;115(1):181e3.
9. Howlader N, Noone AM, Krapcho M, Neyman N et al. SEER Cancer Statistics Review, 1975-2009. http://seer.cancer.gov/csr/1975-2009_pops09/.
10. Allred DC, Mohsin SK, Fuqua SAW. Histological and biological evolution of human premalignant breast disease. *Endocr Relat Cancer* 2001;8:47-61.
11. Page DL, Dupont WD, Rogers LW, Jensen RA, Schuyler PA. Continued local recurrence of carcinoma 15-25 years after a diagnosis of low grade ductal carcinoma in situ of the breast treated only by biopsy. *Cancer* 1995;76:1197-200.
12. Boyages J, Delaney G, Taylor R. Predictors of local recurrence after treatment of ductal carcinoma in situ: a meta-analysis. *Cancer*. 1999 Feb 1;85(3):616-28.
13. Early Breast Cancer Trialists' Collaborative Group (EBCTCG.) Overview of the Randomized Trials of Radiotherapy in Ductal Carcinoma In Situ of the Breast. *J Natl Cancer Inst Monogr* 2010;41:162-177.
14. Roychoudhuri R, Evans H, Robinson D, Moller H. Radiation-induced malignancies following radiotherapy for breast cancer. *Br J Cancer* 2004 Aug 31;91(5):868-872.
15. Staley H, McCallum I, Bruce J. Postoperative Tamoxifen for ductal carcinoma in situ: Cochrane systematic review and meta-analysis. *Breast*. 2014;23(5):546-51.
16. Rivenbark AG, Coleman WB. Field cancerization in mammary carcinogenesis - Implications for prevention and treatment of breast cancer. *Exp Mol Pathol*. 2012;93(3):391-8.
17. Punglia RS, Schnitt SJ, Weeks JC. Treatment of ductal carcinoma in situ after excision. Would a prophylactic paradigm be more appropriate? *J Natl Cancer Inst* 2013; 105 (20): 1527-1533.

Mišiče ledveno medeničnega predela in bolečina v križu

POVZETEK

Bolečina v križu je ena najpogostejših težav, ki pestijo sodobnega človeka. Nastane lahko zaradi (pre)naprežanja mišic ali preobremenjenosti hrbteničnih sklepnih struktur, zaradi utesnitve živcev, ali pa poškodb, vnetja in degenerativnih sprememb vretenc. Njena pojavnost v populaciji gospodarsko razvitega sveta narašča.

Usklajeno delovanje hrbtnih, trebušnih, medeničnih in stegenskih mišic vzdržuje mehanično stabilnost hrbtenice in medenice. Porušena živčno-mišična koordinacija lahko spremeni biomehaniko hrbtenice do te mere, da pride do preobremenitev ali poškodb hrbteničnih struktur, ki lahko sprožijo občutek bolečine v križu.

V prispevku podajam kratek pregled anatomije mišic, ki določajo biomehaniko hrbtenice in medenice - v žargonu športnih trenerjev pogosto imenovanih »stabilizatorji trupa«. Ob razlagi pojma plastičnosti mišic spregovorim še o škodljivosti preoblikovanja mišic, ki lahko nastane zaradi neaktivnega in pretežno sedečega načina življenja ter o koristnosti krepitev mišic, ki jo lahko dosežemo s telesno aktivnostjo.

Ključne besede: anatomija hrbtnih, trebušnih, medeničnih in stegenskih mišic, bolečina v križu, plastičnost mišic.

Uvod

Bolečino v križu, kot pogosto imenujemo bolečino v spodnjem delu hrbta, vsak trenutek čuti skoraj vsak peti človek, vsaj enkrat v življenju pa jo občuti kar tri četrtine ljudi. Po pogostosti je na drugem mestu, takoj za glavobolom (Moore, 2010). Čeprav gre običajno le za občasno bolečino, zmerne jakosti in kratkega trajanja, je pri ljudeh mlajših od 45 let, eden od najpogostejših vzrokov za bolniško odsotnost z dela. Bolečina v križu zato ni le zdravstveni temveč tudi velik socialno ekonomski problem (Šarabon in Voglar, 2014).

Vzroki za bolečino v križu

Bolečine v spodnjem delu hrbta so največkrat posledica poškodb, ki nastanejo zaradi mehanskih preobremenitev hrbteničnih ali obhrbteničnih tkiv (t. im. mehanična bolečina). Bolečino lahko povzroča poškodba vezi, mišic ali kit, ki vplivajo na biomehaniko ledvene hrbtenice (mišično-vezivna bolečina), poškodba degenerativno spremenjenih medvretenčnih ploščic, ki povezujejo telesa dveh sosednjih vretenc (diskalna bolečina) ali obrabljene sklepne površine drobnih sklepov, ki povezujejo loke dveh sosednjih vretenc (fasetna bolečina). Včasih je posledica utesnitve živčnih struktur pa tudi zlomov vretenc, ki nastanejo zaradi lokalne preobremenitve (npr. bolečina ob spondilolizi - zlomu medsklepnega dela vretenčnega loka) ali bolezensko spremenjenega kostnega tkiva, ki nastane zaradi vnetnih procesov, osteoporoze ali zasevkov (metastaz), ki se v vretenca naselijo iz rakavega tkiva pljuč, dojke, ledvic, prostate ali ščitnice. Bolečino v križu lahko sproži tudi bolezen notranjih organov, vendar v tem primeru govorimo o preneseni bolečini (Herman, 2006).

Vloga pokončne drže človeka

Strukture hrbta so bile prvotno zasnovane za štirinožno gibanje. Kasneje se je anatomija spodnjega dela hrbta spremenila ter prilagodila dvonožni hoji in pokončni drži človeka. Ob prilagoditvi kostno-vezivnih (pasivnih) struktur, ki so povečale prožnost in zmanjšale vzdolžno obremenitev hrbtenice (kot npr. poševna lega križnice v medenici in ledvena lordoza - izbočenost ledvene hrbtenice naprej), so se pokončni drži prilagodile tudi mišice, ki (aktivno) vzdržujejo mehanično stabilnost hrbtenice (Moore, 2010; Standring, 2005). Čeprav se je z evolucijo človeka anatomija ledveno-medeničnega predela dokaj dobro prilagodila spremenjeni biomehaniki trupa, ostaja spodnji del hrbta pri vzravnanu drži, še vedno najbolj obremenjen del telesa – bolečina v križu je torej davek na pokončno držo človeka.

Naloge hrbtenice in vzdrževanje njene stabilnosti

Hrbtenica je osrednji nosilni steber telesa, ki daje oporo trupu in omogoča pokončno držo. Nosi težo telesa in zgornjih udov ter jo preko medenice prenaša na spodnja uda. Številna vretenca, skupaj s številnimi sklepi in vezmi delujejo kot tridimenzionalno gibljiv elastičen steber, ki na vrhu nosi glavo z možgani, v notranjosti pa ščiti hrbtenjačo, iz katere izhajajo hrbtenjačni živci, ki povezujejo centralni živčni sistem s perifernimi tkivi. Hrbtenica je grajena tako, da je hkrati trdna in prožna. V različnih telesnih legah se sproti prilagaja različnim mehanskim obremenitvam in hkrati dobro ščiti centralni živčni sistem (Kapandji, 1990).

Optimalne statične in dinamične lastnosti hrbtenice zagotavlja kompleksen stabilizacijski sistem, ki ga lahko delimo v tri komponente. Prvi, pasivni del stabilizacijskega sistema predstavljajo številna vretenca, ki s svojo kompleksno obliko in različno dolgimi vezmi, pasivno vzdržujejo telesno držo

* Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta, Inštitut za anatomijo

E-naslov: vita.cebasek@mf.uni-lj.si

oziroma lego hrbtenice (pasivni skeletno-sklepni del sistema). Drugi, aktivni del stabilizacijskega sistema predstavljajo številne mišice, ki se s kitami različnih oblik in dolžin priraščajo na vretenca pod različnimi koti. Mišice nenehno poravnajo medsebojno lego vretenc in s tem aktivno vzdržujejo stabilnost hrbtenice v različnih držah telesa (aktivni mišično-kitni del sistema). Tretji del stabilizacijskega sistema predstavlja živčni sistem, ki usklajuje delovanje aktivnega in pasivnega podsistema (upravljalni-živčni sistem) s pomočjo številnih refleksnih lokov, ki omogočajo usklajenost gibov hrbtenice (Panjabi, 1992).

Mišice, ki vplivajo na biomehaniko ledveno-medeničnega predela hrbtenice

Ledveno medenični predel hrbtenice premikajo številne **mišice trupa, medenice in stegna**, tudi take, ki niso neposredno priraščene na vretenca. Še bolj kot za samo gibanje hrbtenice, je pomembna njihova vloga pri vzdrževanju togosti in stabilnosti trupa, zato jih pogosto imenujemo kar "stabilizatorji trupa". Te mišice ne stabilizirajo le hrbtenice, temveč tudi kosti ramenskega in medeničnega obroča, s čimer zagotavljajo čvrsto osnovo za gibanje rok in nog. Mišice trupa so mišice, ki povezujejo kosti središčne osi telesa (aksialni skelet - kosti glave, hrbtenice in prsnega koša) s kostmi zgornjih in spodnjih udov (apendikularni skelet - kosti udov in kosti ramenskega ter medeničnega obroča). Glede na lego jih delimo na hrbtne, prsne in trebušne mišice ter mišice medeničnega dna (Keros, 1977; Standring, 2005). Tudi medeničnih in stegenskih mišic je več skupin in so dokaj številne. Natančen opis vseh mišic bi bil preobsežen, zato bom v nadaljevanju članka na kratko opisala le tiste mišice, ki imajo večji vpliv na biomehaniko ledveno-medeničnega predela hrbtenice.

Hrbtne mišice

Hrbtne mišice povezujejo hrbtenico, glavo in rebra z okostjem ramenskega obroča in medeničnega obroča. So široke in različnih oblik ter v več plasteh prekrivajo hrbet. Poenostavljeno jih delimo v povrhnje in globoke. **Povrhnjih hrbtnih mišic** je sedem. Pet večjih mišic (*m. trapezius*, *m. latissimus dorsi*, *m. levator scapulae*, *m. rhomboideus major* in *m. rhomboideus minor*) opisujemo kot spinohumeralno skupino mišic, ki poleg stabilizacije in gibanja hrbtenice, stabilizirajo še kosti ramenskega obroča, in s tem vplivajo na izvajanje gibov rok. Dve manjši mišici (*m. serratus posterior superior* in *m. serratus posterior inferior*) uvrščamo v spinokostalno skupino mišic. Mišici povezujeta hrbtenico z rebri in sodelujeta pri dihanju (Keros, 1977). Med povrhnjimi hrbtnimi mišicami na mehaniko ledvenega dela hrbtenice vpliva predvsem široka hrbtina mišica (*m. latissimus dorsi*), ki preko široke prsno-ledvene vezivne plošče (*fascia thoracolumbalis*) stabilizira prsno-ledveni del hrbtenice (Moore in sod., 2010). **Globokih hrbtnih mišic** je več in so precej ožje, tanjše in manjše od povrhnjih hrbtnih mišic. V dveh širokih pasovih zapolnjujejo koščena žlebova na levi in desni ni hrbtenice. Poenostavljeno jih lahko delimo na dolge, kratke in segmentalne mišice. Dolge mišice premostijo večje število, kratke pa manjše število vretenc. Segmentalne mišice so najkrajše med njimi in

premostijo le razdaljo do sosednjih vretenc. Dolge globoke hrbtne mišice v različno dolgih in različno usmerjenih snopih potekajo vzdolž celotne hrbtenice in povezujejo kosti glave in hrbtenice z rebri in medenico. Mišice spinotransverzalnega sistema kot poševni jermeni objemajo vratni in prsni predel hrbtenice (*m. splenius cervicis et capitis*). Mišice sakrospinalnega sistema (*m. iliocostalis*, *m. longissimus* in *m. spinalis*) pa v vzporednih trakovih, potekajo vzdolž celotne hrbtenice, njihov mišični masiv je najdebelejši prav v ledvenem predelu hrbtenice. Daljše mišice, ki so bolj oddaljene od hrbtenice in imajo večjo ročico vzvoda ter večjo moč, izvajajo večje premike hrbtenice kot krajše mišice, ki ležijo bližje hrbtenični osi. Enostranska aktivnost dolgih globokih mišic nagiba hrbtenico na svojo stran, obojestranska aktivnost mišic pa izteguje (ekstendira) hrbtenico; ker vzdržujejo vzravn in pokončen položaj hrbtenice jih imenujemo tudi iztegovalke ali erektorji (*m. erector spinae*). Kratke globoke hrbtne mišice so mišice transverzospinalnega sistema (*mm. semispinalis*, *mm. multifidi* in *mm. rotatores*). Imajo poševen potek in so v različno dolgih snopih nameščene globoko, pod dolgimi globokimi hrbtnimi mišicami. Ker so kratke in ležijo blizu središčne osi hrbtenice, imajo majhno ročico vzvoda in majhno moč, zato izvajajo le manjše premike vretenc. Enostranska aktivnost mišic nagiba hrbtenico na svojo in jo suka na nasprotno stran. Obojestranska aktivnost mišic izteguje hrbtenico in vzdržuje stransko stabilnost hrbtenice. V ledvenem predelu so najštevilnejše mnogorazcepne mišice (*mm. multifidi*), ki kot strešni tramovi podpirajo vretenca in nudijo trdno stransko oporo hrbtenici. Pripenjajo se tudi na vezivne ovojnice fasetnih sklepov ter preprečujejo ukleščenje mehkih tkiv med premikanjem vretenc. Kratke globoke mišice imajo številna mišična vretena (specialne mehanoreceptorje-proprioceptorje), ki pošiljajo informacije o trenutni legi in napetosti mišic v centralni živčni sistem. Ta proprioceptivna zaznava jim omogoča sprotno izvajanje majhnih, natančnih premikov vretenc, s katerimi vzdržujejo stabilnost in pokončen položaj hrbtenice. (Moore, 2010). Segmentalne mišice so najkrajše in potekajo najgloblje med vretenci. Ne izvajajo večjih premikov vretenc, temveč z nenehnim poravnavanjem in popravljanjem medsebojnega položaja vretenc vzdržujejo primerno stabilnost hrbtenice.

Trebušne mišice

Trebušne mišice povezujejo kosti prsnega koša, medenice in hrbtenice ter oblikujejo sprednjo, zadnjo in stransko steno trebušne votline. Delimo jih na mišice **sprednje-stranske** (anterolateralne) in **zadnje** (dorzalne) skupine (Kobe et al., 1978). V sprednje-stranski skupini so štiri mišice. Prema trebušna mišica (*m. rectus abdominis*) kot širok trak v navpični smeri povezuje sprednji del prsnega koša (prsno in rebra) z medenico. Mišica ima svoj vezivni tulec (*vagina muscoli recti abdominis*), ki se med krčenjem mišice napne in s tem dodatno učvrsti sprednjo trebušno steno. S stranskega roba tega vezivnega tulca izhajajo še ostale tri mišice te skupine; to sta dve poševni (*obliquus externus* in *internus abdominis*) in ena prečna trebušna mišica (*transversus abdominis*). Te mišice obkrožajo trebušno votlino in segajo nazaj do čvrste prsno-ledvene vezivne plošče (*torakolumbalne fascije*), ki oblikuje vezivni tulec

globokih hrbtnih mišic. Obojestranska aktivnost trebušnih mišic upogiba trup (s hrbtenico) naprej ali dviga medenico. Enostranska aktivnost zunanje poševne trebušne mišice nagiba trup na svojo stran in ga suka na nasprotno stran, enostranska aktivnost notranje poševne trebušne mišice pa nagiba in suka trup na svojo stran. Prečna trebušna mišica stiska trebušno votlino in manjša njen prečni premer ter ob fiksirani premi trebušni mišici vleče ledvena vretenca naprej. V dorzalni skupini trebušnih mišic je ledvena kvadratasta (*m. quadratus lumborum*) in več manjših ledvenih medrebrnih mišic (*mm. intercostales lumbales*). Kvadratasta mišica povezuje dvanajsto rebro in ledvena vretenca z medenico. Vleče rebra navzdol, nagiba hrbtenico na svojo stran ali pa dviga svojo stran medenice. Trebušno votlino zgoraj zapira še **trebušna prepona** (*diaphragma*), spodaj pa mišice **medenične prepone** (*diaphragma pelvis*) oziroma mišice medeničnega dna, saj se trebušna votlina neprekinjeno nadaljuje v medenico in z medeničnim prostorom oblikuje skupen prostor. Sočasno krčenje vseh trebušnih mišic in obeh prepon zmanjšuje prostornino trebušne votline, s čimer se v njej povečuje tlak. Napeta trebušna votlina deluje kot napihnjena blazina - »airbag«, ki podpira hrbtenico in zmanjšuje obremenitev hrbteničnih struktur, kar je pomembno predvsem pri dvigovanju težkih bremen.

Medenične mišice

Medenične mišice povezujejo medenico s hrbtenico in z zgornjim delom stegenice. Delimo jih na notranjo in zunanjo skupino mišic. V **notranji skupini medeničnih mišic** sta črevnično-ledvena mišica (*m. iliopsoas*) in mala ledvena mišica (*m. psoas minor*). Pomembna je predvsem mišica *iliopsoas*, ki jo pravzaprav sestavljata dve mišici, velika ledvena mišica (*m. psoas major*) in črevnična mišica (*m. iliacus*). Obe mišici v kolčnem sklepu upogibata, primikata in sukata stegenico navzven. Pri fiksirani stegenici pa je njuna funkcija različna; mišica *iliacus* je enosklepna in upogiba le kolčni sklep, mišica *psoas major* pa je mnogosklepna in deluje na šest medvretenčnih sklepov, sklep med križnico in črevnico (sakroiliakalni sklep) ter kolčni sklep. Enostranska aktivnost mišice *psoas major* upogiba hrbtenico naprej in na svojo stran ter povečuje ledveno lordozo (to je ukrivljenost hrbtenice v bočni ravnini naprej). Obojestranska aktivnost mišic *psoas major* pa skupaj z globokimi mišicami hrbta podpira ledveni del hrbtenice (Calais-Germain, 2007). V **zunani skupini medeničnih mišic** so mišice razporejene v povrhnji in globoki sloj. V povrhnjem sloju je le velika zadnjična mišica (*m. gluteus maximus*), manjši zadnjični mišici (*m. gluteus medius* in *m. gluteus minimus*). Ostale manjše medenične mišice (*m. piriformis*, *m. obturatorius internus*, *mm. gemelli superior* in *inferior*, *m. quadratus femoris*) pa tvorijo globoki sloj medeničnih mišic. Velika zadnjična mišica izteguje kolk in odmika ter suka stegenico navzven; najbolj aktivna je med tekom in skoki. Ob mirujoči stegenici obojestranska aktivnost velikih zadnjičnih mišic nagiba medenico nazaj (retroverzija medenice) in tako preko lege križnice v medenici vpliva tudi na biomehaniko hrbtenice. Pri človeku je zaradi pokončne drže dobro razvita, saj mišica s

tem, ko preprečuje nagib medenice naprej, vzdržuje telo v pokončnem položaju (aktivna je tudi pri vstajanju iz sedečega položaja). Globlje ležeči, manjši zadnjični mišici (*mm. gluteus medius* in *gluteus minimus*) stabilizirata lego medenice med stojo in hojo. Ostale manjše in globlje ležeče medenične mišice, ki prečno povezujejo medenico in stegenico, sodelujejo predvsem pri sukanju stegenice navzven (Calais-Germain, 2007).

Stegenske mišice

Stegenske mišice povezujejo stegenico z medenico in golenskimi kostmi. Ločimo skupino mišic **sprednje** (ventralne), **zadnje** (dorzalne) in **notranje** (medialne) **strani stegna** (Kobe et al., 1978). Na biomehaniko ledvenega predela hrbtenice in medenice vplivajo predvsem mišice zadnje strani stegna: *m. semitendinosus*, *m. semimembranosus* in *m. biceps femoris* – angleško imenovane tudi »hamstring«, ki povezujejo sednično grčo (*tuber*) medenice z mečnico in golenico. To so dvosklepne mišice, ki z zadnje strani premostijo kolčni in kolenski sklep ter pri tem iztegujejo kolk in upogibajo koleno. Skupna kita teh mišic se na sednični grči prepleta s sakrotuberalnim ligamentom, ki vzdržuje stabilno lego križnice v medenici ter s tem vpliva na biomehaniko hrbtenice.

Plastičnost mišic in vpliv spremenjenih lastnosti mišic na biomehaniko hrbtenice

Skeletne mišice odlikuje izjemna prilagodljivost na spremenjene pogoje dela oziroma spremenjene pogoje krčenja mišic. To sposobnost nenehnega prilagajanja mišičnega tkiva označujemo kot plastičnost mišic. Spremenjene zahteve krčenja lahko spremenijo velikost in tip presnove mišičnih celic, kar sčasoma preoblikuje in spremeni moč celotne mišice. Tako z redno telovadbo lahko mišice krepimo, tako da postajajo močnejše in debelejše, s pretežno sedečim in neaktivnim načinom življenja pa povzročamo šibkost in ohlapnost mišic.

Sistem mišic, ki nadzoruje biomehaniko hrbtenice je zelo obsežen in natančno nadzorovan. Mišice morajo med gibanjem in vzdrževanjem različnih telesnih drž, zagotavljati tak položaj vretenc, da hrbtenična in obhrbtenična tkiva niso prekomerno obremenjena. Pomembno je, da so sodelujoče mišice enakomerno razvite in dobra usklajene. Npr. pri gibih hrbtenice in vzdrževanju naklona medenice v bočni ravnini (pri upogibanju in iztegovanju) morajo biti mišice trebušne stene usklajene z mišicami hrbta in mišice upogibalke kolka z iztegovalkami. Vsako neskladje v moči ali razvitosti mišic lahko povzroči izgubo primerne čvrstosti hrbtenice in medenice, ki vodi do preobremenjenosti tkiv in sčasoma do poškodb. Škodljivo je tako skrajšanje ali zakrčenje posameznih mišic ali mišičnih skupin (npr. globokih hrbtnih mišic ali pa upogibalk kolka) kot njihovo podaljšanje in ohlapnost (npr. sprednjih trebušnih mišic ali pa iztegovalk kolka). Opisana sprememba mišic lahko vodi v povečano lordozo ledvene hrbtenice in pretiran naklon medenice naprej kar spremeni krivine in celotno biomehaniko hrbtenice ter povzroči preobremenjenost njenih struktur.

Zaključek

Bolečine v križu najpogosteje nastanejo zaradi mehanične preobremenitve ali poškodbe hrbteničnih tkiv. Poškodbe so običajno posledica neustreznega delovanja mišic, ki vzdržujejo stabilnost ledveno medeničnega predela hrbtenice. Poznavanje anatomije in razumevanje pomena skladne razvitosti mišic, nam zato ne pomaga le bolje razumeti vzroke bolečin, temveč nam pomaga bolje razumeti tudi preventivne ukrepe (npr.: vzdrževanje pravilne drže telesa, pravilno dvigovanje bremen, veliko gibanja in izogibanje pretežno sedečemu načinu življenja...), katerih namen je povečati moč, vzdržljivost in koordinacijo mišic, s katerimi vzdržujemo stabilnost hrbtenice in jo ščitimo pred poškodbami.

Literatura

1. Calais-Germain B. Anatomija gibanja. Uvod v analizo telesnih tehnik. Ljubljana: Zavod EMANAT; 2007.
2. Herman S, Antolič V, Pavlovčič V Srakarjeva ortopedija. Ljubljana: Pleško; 2006.
3. Kapandji IA. The Physiology of the Joints. Volume 3 The trunk and vertebral column. Second Edition. Edinburgh, London, New York. Churchill Livingstone; 1990.
4. Keros P, Pečina M urednika. Temelji anatomije človeka. Zagreb: Medicinska naklada; 1977.
5. Kobe V. Anatomija skripta za študente medicine 1. del: Uvod, osteologia, syndesmologia, myologia. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta; 1978
6. Moore KL, Dalley AF, Agur AM Clinically oriented Anatomy. 6.th edition ed. Philadelphia, Baltimore, New York London, Buenos Aires, Hong Kong, Sydney, Tokyo.: Wolters Kluwer, Lippincott Williams and Wilkins; 2010.
7. Panjabi MM. The stabilizing system of the spine. Part I. Function, dysfunction, adaptation, and enhancement. J Spinal Disord. 1992 5(4): 383-9.
8. Standring, Susan. Gray's anatomy. The anatomical basis of clinical practice. 39th edition ed. Edinburgh, London, New York, Oxford, Philadelphia, St Louis, Sydney, Toronto: Elsevier Churchill Livingstone; 2005.
9. Šarabon N, Voglar M urednika. Bolečina v spodnjem delu hrbta. Koper:Univerza na Primorskem, Inštitut Andrej Marušič; 2014.

